Σεβασμός στη Θεία Λειτουργία (Σεβ. Μητροπ. Ναυπάκτου και Αγ. Βλασίου Ιερόθεος)

Categories : ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Date : 24 Ιουνίου, 2010

Με αφορμή μερικές μεταφραστικές κινήσεις λειτουργικών κειμένων, έγραψα κατά καιρούς διάφορα κείμενα. Ήδη το έτος 1981 με αφορμή την έκδοση ενός βιβλίου με μετάφραση λειτουργικών ύμνων έγραψα σχετικό άρθρο με τίτλο «*Μεταγλώττιση λατρευτικών κειμένων*».

Και το έτος 1986 έγραψα ένα κείμενο με τίτλο «*Ορθόδοξες προϋποθέσεις ερμηνείας της Αγίας Γραφής*» και ανέπτυσσα το επί μέρους θέμα όπως «*Αγία Γραφή και Εκκλησία*» «*Η σάρκα και το πνεύμα της Αγίας Γραφής*», «*Ορθόδοξες προϋποθέσεις ερμηνείας*», «*Λαθεμένες προϋποθέσεις για την ερμηνεία της Αγίας Γραφής*», μέσα από την Πατερική Παράδοση.

Φαίνεται από αυτά ότι δεν ήμουν αντίθετος με την μετάφραση και ερμηνεία της Αγίας Γραφής, αλλά με ενδιέφεραν, κυρίως, οι προϋποθέσεις ερμηνείας της. Ήμουν, όμως, αντίθετος στην μετάφραση των λειτουργικών κειμένων, όταν προορίζωνται για την εισαγωγή τους στην λατρεία της Εκκλησίας.

Πρόσφατα δε έγραψα δύο κείμενα με αφορμή την μετάφραση των λειτουργικών ευχών, απαντώντας ουσιαστικά στο ερώτημα «*μέθεξη η λογική κατανόηση;*». Είμαι αντίθετος στην αντικατάσταση του πρωτοτύπου γλωσσικού ιδιώματος από νεοελληνική μετάφραση.

Βεβαίως, άλλο είναι η μετάφραση της θείας Λειτουργίας από την ελληνική γλώσσα σε άλλη ξένη γλώσσα, αν και εκεί χρειάζεται προσοχή, όπως έχει αποδείξει η μεταφραστική κίνηση των λειτουργικών κειμένων στην σλαβονική και την αγγλική γλώσσα, και άλλο είναι η μετάφραση από την αττικιστική ελληνική γλώσσα στην σύγχρονη δημοτική γλώσσα για να χρησιμοποιηθή στην λατρεία και να αντικαταστήση το πρωτότυπο κείμενο.

Γενικά, δεν μπορώ να δεχθώ το επιχείρημα ότι πρέπει να κατανοήσουμε λογικά τις λέξεις της θείας Λειτουργίας για να συμμετέχουμε πραγματικά και να έχουμε μέθεξη των όσων γίνονται στην θεία Λειτουργία. Η λογική έχει μια αξία σε πολλά θέματα,

αλλά, συγχρόνως, είναι ανεπαρκής στην βίωση του Μυστηρίου, αφού υπάρχουν και πολλοί άλλοι τρόποι, για να μεθέξη κανείς το Μυστήριο της θείας Λειτουργίας, όπως η ενεργοποίηση του καθαρού νοός.

Αν ταυτίσουμε την λογική κατανόηση του κειμένου της θείας Λειτουργίας με την μέθεξη και κοινωνία, τότε αφ' ενός μεν καταλήγουμε στον σχολαστικισμό, αφ' ετέρου δε αποξενώνουμε τα παιδιά και τους αγραμμάτους από την θεία Λειτουργία, τους θεωρούμε «*αλειτούργητους*», όπως αλειτούργητους θεωρούμε και εκείνους που βρίσκονται σε μια ξένη Χώρα και είναι αναγκασμένοι να συμμετέχουν στην θεία Λειτουργία που γίνεται σε άλλη γλώσσα, την οποία δεν γνωρίζουν.

Χρειάζεται απόλυτος σεβασμός στην θεία Λειτουργία, όπως την σεβάσθηκαν 16 αιώνες, από τότε που εγράφησαν τα κείμενα της θείας Λειτουργίας από τον Μ. Βασίλειο και τον άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο, αλλά και προηγουμένως άλλες λειτουργικές ευχές.

Στα όσα επιχειρήματα έχω μέχρι τώρα διατυπώσει, θα προστεθούν και τα ακόλουθα.

1. Η αξία της λειτουργικής γλώσσας

Οι Πατέρες της Εκκλησίας, συνθέτοντας τις ευχές της θείας Λειτουργίας, χρησιμοποίησαν την λογία γλώσσα της εποχής τους και όχι αυτήν που ομιλούσε ο λαός. Αυτό το έκαναν και από σεβασμό στο γεγονός ότι ο άνθρωπος αξιώνεται να συνομιλήση με τον Θεό. Όταν ομιλή κανείς σε έναν επιστημονικό χώρο χρησιμοποιεί άλλο επίπεδο λόγου και ύφος (γλωσσολογική ορολογία) και άλλο όταν θέλη να απευθυνθή στα λαϊκά στρώματα της κοινωνίας. Αλλά αυτό το έκαναν και για έναν άλλο λόγο, τον οποίο επισημαίνει ο Καθηγητής Γλωσσολογίας Γεώργιος Μπαμπινιώτης:

«*Οι Μεγάλοι Πατέρες προτίμησαν την λόγια γλώσσα της εποχής τους, την αττικιστική, για συγκεκριμένους λόγους: για να μιλήσουν για την νέα θρησκεία με μία καλλιεργημένη ήδη γλώσσα που παρείχε λεπτές γλωσσικές διακρίσεις καίριων εννοιών· για να χρησιμοποιήσουν την μορφή γλώσσας που επικρατούσε μεταξύ των μορφωμένων της εποχής και μάλιστα της ελληνικής μορφώσεως, που υποτιμούσαν τους Χριστιανούς ως απαίδευτους· για να αντιμετωπίσουν με γλωσσική επάρκεια τα προβλήματα των πολλών αιρέσεων που τις περισσότερες φορές ακροβατούσαν στη λέξη.*

Τη λόγια μορφή της εκκλησιαστικής γλώσσας ενίσχυσε καθοριστικά η γλώσσα της λατρείας. Η γλώσσα της Θ. Λειτουργίας του Ιωάννη του Χρυσοστόμου και της Θ. Λειτουργίας του Μ. Βασιλείου έπαιξε σημαντικό ρόλο σ' αυτό. Το ίδιο και η γλώσσα τών Ύμνων της Ορθόδοξης Εκκλησίας, της Υμνολογίας όλων των χρόνων του Βυζαντίου με τους μεγάλους Βυζαντινούς ορθόδοξους υμνογράφους».

Η χρησιμοποίηση αυτής της λόγιας γλώσσας στην θεία λατρεία έπαιξε μεγάλο ρόλο και στον εμπλουτισμό της ίδιας της ελληνικής γλώσσας, που ομιλούσε ο λαός, όπως σημειώνει ο ίδιος Καθηγητής:

«*Η ελληνική γλώσσα όχι μόνο συνδέθηκε με την ορθόδοξη πίστη και την ορθόδοξη λατρεία, αλλά ανατροφοδότησε γλωσσικά την Ελληνική, αφού οι λέξεις της λόγιας παράδοσης γίνονταν κτήμα και του απλού λαού και επηρέαζαν την γλωσσική του έκφραση. Ένα πλήθος εκκλησιαστικών φράσεων από το Ευαγγέλιο, τη Θ. Λειτουργία και την Υμνογραφία (ιδίως της Μ. Εβδομάδος) έχουν περάσει στην καθημερινή γλώσσα του λαού. (Μερικά παραδείγματα: αγρόν ηγόρασε, αντί του μάννα χολήν, άξιος ο μισθός του, από καταβολής κόσμου, από τον Άννα στον Καϊάφα, άρον-άρον, άρρητα ρήματα, ας όψεται, άσωτος υιός, δια το θεαθήναι τοις ανθρώποις, δια τον φόβον των Ιουδαίων, δόξα σοι ο Θεός, είπα και ελάλησα, εκ του πονηρού, επί ξύλου κρεμάμενος, να θέσω τον δάκτυλον εις τον τύπον των ήλων, ζωή χαρισάμενη κλπ.)*».

Είναι γνωστόν ότι σε ξένες Χώρες, όπως την Αμερική, την Αυστραλία, τον Καναδά, την Ευρώπη κ.λ.π., δημιουργείται έντονος προβληματισμός κατά πόσον πρέπει να τελήται στους ελληνορθόδοξους Ναούς η θεία Λειτουργία στην ελληνική, πρωτότυπη γλώσσα η από μετάφραση. Η πρακτική που εφαρμόζεται εκεί είναι ανάλογη. Άλλοτε η θεία Λειτουργία γίνεται εξ ολοκλήρου στην ελληνική, άλλοτε εξ ολοκλήρου στην ξένη γλώσσα και άλλοτε γίνεται ένας συνδυασμός. Ο Καθηγητής Γεώργιος Μπαμπινιώτης προτείνει να γίνεται, κυρίως, από την πρωτότυπη ελληνική γλώσσα. Γράφει:

«*Θεωρώ προσωπικά ότι η θεία Λειτουργία, εκ της φύσεώς της έχει τελετουργικό χαρακτήρα (δεσπόζει ο ευχαριστιακός χαρακτήρας, η τέλεση του μυστηρίου της Θ. Ευχαριστίας), γι' αυτό και πρέπει να τελείται στη γλώσσα του πρωτοτύπου, ο δε πιστός να παρακολουθεί τα δρώμενα με εγκόλπιο που θα περιέχει αντικρυστά πρωτότυπο και μετάφραση (και μάλιστα σε μετάφραση ενισχυμένη με λίγα επεξηγηματικά σχόλια ως προς τα στάδια της τέλεσης του μυστηρίου). Το κήρυγμα μπορεί να γίνεται στην ξένη γλώσσα, όπως και ορισμένες ευχές η και ύμνοι μπορεί να εκφωνούνται και στην ξένη γλώσσα, που για τους περισσότερους Ομογενείς (τρίτης και πλέον γενιάς) είναι και η μητρική τους γλώσσα. Όμως η ελληνική γλώσσα του πρωτοτύπου, με το τελετουργικό της ύφος και περιεχόμενο, δεν πρέπει να υποκαθίσταται εξ ολοκλήρου από μετάφραση, γιατί οι λέξεις στο πέρασμα από τη μια γλώσσα στην άλλη γλώσσα χάνουν σε σημαντικό βαθμό το σημασιολογικό τους περιεχόμενο και το βιωματικό τους φορτίο, στοιχεία απαραίτητα στον μυστηριακό*

χαρακτήρα της Θ. Λειτουργίας».

Άν αυτή η πρακτική συνιστάται για τους Έλληνες που διαμένουν σε ξένες Χώρες και είναι κάτοικοι των Χωρών αυτών, είναι Έλληνες τρίτης γενιάς που γνωρίζουν ελάχιστα ελληνικά, αντιλαμβάνεται κανείς τι πρέπει να γίνεται στον ελληνικό χώρο, όπου η ελληνική γλώσσα είναι μητρική, αλλά διδάσκεται και η αρχαία γλώσσα στα Σχολεία.

Είναι αλήθεια ότι οι λέξεις, που περνούν από μια γλώσσα σε άλλη γλώσσα και προσθέτω και από μια διάλεκτο σε άλλη, χάνουν τον μυσταγωγικό χαρακτήρα τους. Επί πλέον δε η μετάφραση-μεταγλώττιση-απόδοση δεν μπορεί να αποκωδικοποιήση στην νεοελληνική γλώσσα πλήρως τις λέξεις που έχουν υψηλό εννοιολογικό επίπεδο, πράγμα που σημαίνει ότι και αν απλοποιηθούν-μεταγλωττισθούν αυτές οι λέξεις στην δημοτική γλώσσα δεν θα κατανοηθούν, όταν δεν υπάρχουν οι προαπαιτούμενες θεολογικές-ερμηνευτικές προϋποθέσεις. Έτσι, κι αν μεταφρασθή η λατρευτική γλώσσα και πάλι δεν θα γίνη κατανοητή από τους νέους. Έχει σημειωθή εύστοχα:

«*Η λειτουργική γλώσσα, ακόμη και σε μεταγλωττισμένη μορφή, καίτοι θα υπολείπεται σημαντικά του πρωτοτύπου, είναι υψηλού εννοιολογικού, εικονικού, συμβολικού και βιωματικού επιπέδου γλώσσα που αδυνατεί να προσεγγίσει επαρκώς το σύγχρονο παιδί και όχι μόνο αυτό. Μη σας εκπλήξει η μαρτυρία που καταθέτω ότι έμπειρη φιλόλογος με εικοσαετή θητεία στο Λύκειο με ρώτησε, όταν διάβασε το βιβλίο μου "Λειτουργική γλώσσα", τι σημαίνει η λέξη "απερινόητος" της αναφοράς της Θ. Λειτουργίας. Αλήθεια, τι θα κάνουμε για να επιτύχουμε την περιβόητη κατανοησιμότητα της λειτουργικής γλώσσας; Θα την ακρωτηριάσουμε;*» (Φώτιος Σχοινάς).

Οι λέξεις και οι φράσεις της λειτουργικής γλώσσας έχουν φορτισθή από ισχυρή διανοητική, κυρίως πνευματική και μυσταγωγική δύναμη, η οποία είναι δύσκολο να μεταφερθή σε άλλο γλωσσικό ιδίωμα και να διασωθή το βιωματικό της φορτίο. Βεβαίως, οι Πατέρες της Εκκλησίας ποτέ δεν υιοθέτησαν την θεωρία περί των τριών ιερών γλωσσών (Εβραϊκή, Ελληνική, Λατινική), ο δε άγιος Γρηγόριος Νύσσης την πολεμά με ισχυρή επιχειρηματολογία, αλλά κανείς δεν μπορεί να αγνοήση ότι η λειτουργική γλώσσα έχει μια ιερότητα. Έτσι, άλλο είναι οι λεγόμενες ιερές γλώσσες και άλλο είναι η ιερότητα της γλώσσας που απαιτεί έναν σεβασμό.

Πόσο μάλλον όταν η γλώσσα στην οποία είναι γραμμένα τα λειτουργικά κείμενα φέρη σαφή ίχνη ποιητικότητας, οπότε θέτει και το επιπρόσθετο εμπόδιο του αμετάφραστου της ποίησης. Δεν επιτρέπεται να ξεχνάμε ότι τα λειτουργικά κείμενα συντάχθηκαν από αγίους, μεγάλους θεολόγους, οι οποίοι επιπλέον υπήρξαν δεξιοτέχνες του λόγου. Οι ιδιότητες αυτές είναι εξαιρετικά δύσκολο να συμπέσουν σε ένα πρόσωπο· ακόμα, όμως, και αν υπήρχε αυτός ο ιδανικός μεταφραστής, δεν θα

ήταν φρόνιμο να απωλέσουμε την σπάνια δυνατότητα που έχουμε ως μέλη της Εκκλησίας και ομιλητές της ελληνικής, την δυνατότητα να μοιραζόμασθε η έστω να προσπαθούμε να μοιρασθούμε το κοινό βίωμα μέσα από τα ίδια ακριβώς κείμενα, με τις ίδιες ακριβώς λέξεις, με τα υπόλοιπα μέλη της Εκκλησίας ανά τους αιώνες.

Στο σημείο αυτό νομίζω πρέπει να γίνη μια αναφορά στην μελέτη του Π. Σινόπουλου με τίτλο «*Η αντιμεταφραστική παράδοση των εκκλησιαστικών ύμνων*», η οποία αναφέρεται στην προβληματική της «*διαγλωσσικής μετάφρασης*» (σε άλλες γλώσσες) και της «*ενδογλωσσικής μετάφρασης*» (σε ιδίωμα της ίδιας γλώσσας) των ύμνων της Εκκλησίας και ως προς το περιεχόμενό τους και ως προς το μέτρο που τους διακρίνει.

Ο συγγραφεύς στα αίτια της «*αντιμεταφραστικής παράδοσης*» συγκαταλέγει «*την απαίτηση του Νεοέλληνα αναγνώστη να βρει στην μετάφραση την αίσθηση του αρχαϊκού στοιχείου*», αφού «*έχει ζήσει το πρωτότυπο δημιούργημα με τη μελωδία του, τη γλώσσα του... καθώς και τα στιχουργικά του φαινόμενα*». Επίσης στα αίτια της «*αντιμεταφραστικής παράδοσης*» περιλαμβάνεται και η δυσκολία να αντικατασταθούν οι ειδικές λέξεις που έχουν θεολογικό περιεχόμενο και μέτρο, καθώς και «*η ανάγκη να διατηρηθεί στη μετάφραση η ανάσα της παλαιότητας που αναδίνεται από το πρωτότυπο*», όπως και η βεβαιότητα ότι είναι κείμενα ιερά και ότι «*αν η μετάφρασή μας δεν καταφέρει να διατηρήσει το στοιχείο της ιερότητας, που συνήθως είναι και στοιχείο παλαιότητας, όσες επιτυχίες κι αν έχει στους άλλους τομείς μεταφραστικών δυσκολιών και απαιτήσεων από το εκκλησίασμα, θα πρέπει να την θεωρήσουμε οριστικά αποτυχημένη*».

Σημαντική είναι η παρατήρησή του ότι «*η παρέμβαση του μεταφραστή χρειάζεται να είναι τέτοια, ώστε ο αναγνώστης η ο ακροατής του μεταφράσματος της υμνογραφικής δημιουργίας να αισθάνεται σαν να ήταν σύγχρονος του υμνογράφου και όχι σαν να ήταν ο υμνογράφος σύγχρονος του μεταφραστή*».

Ακόμη, είναι αξιοπρόσεκτη η επισήμανσή του ότι «*ο ιδεώδης μεταφραστής είναι ανάγκη να ξέρει ότι πρέπει να εξαφανίσει τον εγωϊσμό του και να δανείσει τη γλώσσα του στον μεταφραζόμενο συγγραφέα*». Αυτό είναι δύσκολο να γίνη, όταν εκείνοι που έγραψαν τα πρωτότυπα κείμενα είχαν «*κοινωνία με τα ουράνια*» και «*γι' αυτό, όσο καλός κι αν είναι ο μεταφραστής, οποιοσδήποτε κι αν είναι ο μεταφραστικός του οπλισμός κι η μεταφραστική του προσπάθεια, αν δεν έχει πνευματικότητα, θα μας δώσει έργο φθαρτό*». Στο θέμα αυτό χρησιμοποιείται ο σημαντικός λόγος του Φώτη Κόντογλου, που είπε: «...*ο δράκος αν δεν φάγει δράκο δεν θεριέβει, κι ο ποιητής αν δεν έβρει ποιητή να τον γυρίσει σε άλλη γλώσσα, είναι χαντακωμένος*».

Αυτά κυρίως επισημαίνονται για τους εκκλησιαστικούς ύμνους, αλλ' όμως ισχύουν εν πολλοίς και για την θεία Λειτουργία που έχει στοιχεία ποιητικού λόγου και ρυθμού και γι' αυτό υπάρχει μεγάλη δυσκολία στην μετάφραση, όπως φαίνεται από το ότι δεκαέξι αιώνες δεν επιχειρήθηκε να αντικατασταθή το πρωτότυπο κείμενο της θείας Λειτουργίας σε άλλη «ενδογλωσσική» μετάφραση.

2. Οι όροι «μετάφραση» και «ερμηνεία»

Κάνοντας λόγο για μετάφραση των ευχών της θείας Λειτουργίας πρέπει να σημειωθή ότι μεταξύ μεταφράσεως και ερμηνείας υπάρχει διαφορά, αλλά πολλές φορές και σχέση.

Η λέξη μετάφραση δηλώνει την «*διαδικασία της μεταφοράς προφορικού η γραπτού λόγου σε διαφορετική γλώσσα η γλωσσική μορφή από την αρχική*» (Γ. Μπαμπινιώτης). Στην προκειμένη περίπτωση ως μετάφραση εννοείται η μεταφορά των κειμένων από την Αρχαία στην Νεοελληνική. Ο Καθηγητής Κωνσταντίνος Νιάρχος στην περίπτωση αυτή χρησιμοποιεί τον όρο «*απόδοση στην νεοελληνική*», ο Γιώργος Σεφέρης τον όρο «*μεταγλώττιση*» και ο Π. Σινόπουλος τους όρους «*διαγλωσσική*» (σε ξένες γλώσσες) και «*ενδογλωσσική*» (στην ίδια γλώσσα) μετάφραση.

Η λέξη ερμηνεία δηλώνει την «*εξήγηση των παραγόντων που οδηγούν σε ορισμένη κατάσταση*» η «*την ανεύρεση του αληθινού η αρχικού νοήματος λέξεως η κειμένου*» (Γ. Μπαμπινιώτης).

Καίτοι υπάρχει μια σημαντική διαφορά μεταξύ μετάφρασης και ερμηνείας εν τούτοις υπάρχει σχέση μεταξύ τους. Αυτό σημαίνει ότι κατά την μετάφραση ενός κειμένου από την αρχική μορφή γλώσσας σε μια μεταγενέστερη εισέρχεται ο υποκειμενικός παράγοντας, οπότε αναγκαστικά η μετάφραση γίνεται ερμηνεία.

Ο μεταφραστής έχει ορισμένες θεολογικές και φιλοσοφικές θέσεις και είναι επόμενο, όταν προσπαθή να εισέλθη στο νόημα των λέξεων και φράσεων που μεταφράζει, να αντιλαμβάνεται το «πνεύμα» τους κατά έναν διαφορετικό τρόπο, σύμφωνα με τον δικό του εννοιολογικό κώδικα, οπότε στην ουσία το ερμηνεύει η το παρερμηνεύει. Έτσι, κάθε μετάφραση αποτελεί μια «προδοσία» της αρχικής σημασίας της λέξεως, γιατί ενδεχομένως χάνεται και το πραγματικό νόημα, αλλά και η ατμόσφαιρα του πρωτοτύπου κειμένου από τον συγγραφέα του.

Αυτό φαίνεται και κατά τους Μεσαίους χρόνους στην Ευρώπη, όπου παρατηρήθηκε έντονα μια μεγάλη μεταφραστική κίνηση, κυρίως από τα ελληνικά στα λατινικά. Οι άνθρωποι της αστικής τάξης και οι φοιτητές των Πανεπιστημίων μελετούσαν βιβλία-

χειρόγραφα και μεταφρασμένα έργα. Βεβαίως, οι μεταφράσεις από τα ελληνικά στα λατινικά δημιουργούσαν και προβλήματα.

«*Μερικές φορές οι μεταφράσεις παρεξηγούσαν η παραποιούσαν, για διαφόρους λόγους, ορισμένα επιστημονικά νοήματα των έργων που μετέφραζαν.*

Αυτές οι μεταφράσεις άσκησαν επιρροή σε διαφορετικές χρονικές στιγμές και με διαφορετικούς τρόπους. Οι παλαιές μεταφράσεις (π.χ. του Βοήθιου) αναθεωρήθησαν εν μέρει αλλά πολύ δραστικά μόνο την εποχή των Καρολίδων.

Οπωσδήποτε, αυτό που παρατηρείται, συνήθως σε μικρό βαθμό και σε ορισμένες μόνο περιπτώσεις, τους πρώτους αιώνες του Μεσαίωνα, είναι η έλλειψη πιστότητας στην αρχική έννοια του μεταφρασθέντος έργου».

Σημειώνεται, όμως, ότι συνήθως οι μεταφράσεις των έργων των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων μεταφράσθηκαν και σχολιάσθηκαν «*από προσεκτικούς και αξιόλογους μεταφραστές και σχολιαστές του Μεσαίωνα*» (Γιώργος Μάρκου).

Θα χρησιμοποιήσω τρία παραδείγματα για να υποστηρίξω ότι πολλές φορές οι μεταφράσεις δεν αποδίδουν το ακριβές νόημα του πρωτοτύπου κειμένου και ότι αντί για μετάφραση γίνεται ερμηνεία, και κατά κάποιον τρόπο, όπως έλεγε ο μακαριστός Μητροπολίτης Κοζάνης Διονύσιος, αντί για εξήγηση γίνεται εισπήδηση στις Γραφές

Το πρώτο είναι τα έργα του Αριστοτέλους και πως τα αντιλαμβάνονταν διάφοροι μεταφραστές. Είναι γνωστόν ότι τα έργα του Αριστοτέλους μεταφράσθηκαν παλαιότερα από την πρωτότυπη ελληνική γλώσσα στην λατινική και την αραβική γλώσσα. Όταν στην Ευρώπη, κατά την Αναγέννηση, μεταφράσθηκαν τα έργα του Αριστοτέλη από τα αραβικά στα λατινικά, ενώ προηγουμένως ήταν μεταφρασμένα από τα ελληνικά στα λατινικά, διεπίστωσαν ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές στα κείμενα του Αριστοτέλη.

Έτσι υπάρχουν τρεις Αριστοτέληδες, ήτοι ο Έλλην, ο Λατίνος και ο Άραβας (Aristoteles Latinus, Aristoteles Arabus). Φυσικά, ένας είναι ο Αριστοτέλης, αλλά αλλοιώθηκε η σκέψη του Αριστοτέλη όταν μεταφράσθηκαν τα έργα του κυρίως στην Λατινική γλώσσα. Γι’ αυτό σήμερα οι σοβαροί επιστήμονες, που επιθυμούν να καταλάβουν το αληθινό νόημα του Αριστοτέλη, μαθαίνουν ελληνική γλώσσα για να μελετήσουν τον μεγάλο αυτόν φιλόσοφο στο πρωτότυπο κείμενο. Αυτό συμβαίνει σχεδόν σε όλες τις μεταφράσεις.

Εδώ πρέπει να προστεθή η μετάφραση και η ερμηνεία του Αριστοτέλη που έγινε στην Δυτική Ευρώπη σε σχέση με τον Χριστιανισμό. Ενώ, δηλαδή, οι σχολαστικοί θεολόγοι και φιλόσοφοι, όπως ο Αλβέρτος ο Μέγας, ο Θωμάς ο Ακινάτης κ.α.

προσπαθούσαν να εκχριστιανίσουν τον Αριστοτέλη η να εναρμονίσουν την αριστοτελική σκέψη με την χριστιανική διδασκαλία, αντίθετα μια άλλη κίνηση που αποκλήθηκε αβερροισμός –που έλαβε το όνομα από τον μεγάλο αριστοτελικό Άραβα φιλόσοφο Αβερρόη (1126-1198)– προσπαθούσε να εναρμονίση την χριστιανική διδασκαλία προς την αριστοτελική φιλοσοφία, δηλαδή να «εξαριστοτελίση» τον Χριστιανισμό (Στυλ. Παπαδόπουλος).

Το δεύτερο παράδειγμα το αντλούμε από το έργο του Ουκρανού μοναχού οσίου Παϊσίου Βελιτσκόφσκι. Ο ίδιος έμαθε την ελληνική γλώσσα στο Άγιον Όρος και μετέφρασε νηπτικά κείμενα Πατέρων στην ρωσοσλαβονική γλώσσα, γιατί διαπίστωσε ότι είχαν κακώς μεταφρασθή προγενέστερα από άλλους. Διηγείται ο όσιος Παΐσιος:

«*Περιορίζοντας πολλές φορές την τροφή μας και υπομένοντας τη φτώχεια στην ένδυσή μας, αγοράζαμε εκείνα τα μνημονευθέντα βιβλία σε σλαβική, δηλαδή βουλγαρική γλώσσα γραμμένα, και τα θεωρούσαμε σαν ουράνιο θησαυρό, χαρισμένο σε εμάς από τον Θεό. Όταν στη διάρκεια μερικών ετών τα διάβασα αυτά με προσοχή, σε πάρα πολλά σημεία διαπίστωσα απερίγραπτη ασάφεια, σε πολλά άλλα δε σημεία δεν βρήκα καθόλου νόημα, σύμφωνο με τη Γραμματική. Μολονότι τα διάβασα επανειλημμένως, με απερίγραπτο κόπο και έρευνα, και πάλι δεν μπόρεσα να βγάλω νόημα. Μόνο ο Θεός γνωρίζει με πόση θλίψη γέμισε η ψυχή μου, επειδή δεν ήξερα τι να κάνω. Νόμιζα ότι τα σλαβικά βιβλία θα μπορούσα, έστω και μερικώς, να τα διορθώσω από άλλα σλαβικά βιβλία. Άρχισα λοιπόν με τα βιβλία του αγίου Ησυχίου του Πρεσβυτέρου των Ιεροσολύμων, του αγίου Φιλοθέου του Σιναΐτου και του αγίου Θεοδώρου του Εδέσσης, να τα αντιγράφω με το χέρι μου από τέσσερα χειρόγραφα, μήπως και επιλέγοντας κάποιο από τα τέσσερα αυτά, θα αξιωνόμουν να βρω σ' αυτά νόημα γραμματικώς σωστό. Όλη η εργασία μου όμως έγινε ματαίως, διότι σε κανένα από τα τέσσερα βιβλία που συνέκρινα δεν μπόρεσα να βρω το τέλειο εκείνο νόημα. Όταν βασανίστηκα τόσες φορές, τότε κατάλαβα ότι ματαίως κουράζομαι να διορθώσω υποθετικώς σλαβικά βιβλία από σλαβικά. Άρχισα λοιπόν επιμόνως να εξετάζω από που υπάρχει στα σλαβικά βιβλία μία τέτοια ανεξήγητη ασάφεια και φτώχεια στην ορθότητα της Γραμματικής. Και σύμφωνα με τις δυνατότητες του αδύναμου νου μου βρήκα ότι δύο είναι οι αιτίες αυτής της πραγματικότητας: Η πρώτη είναι η αδεξιότητα των αρχαίων μεταφραστών στη μετάφραση από την ελληνογραικική στη σλαβική γλώσσα, δεύτερη δε η αδεξιότητα και η ραθυμία των απείρων αντιγραφέων. Και τότε απογοητεύθηκα τελείως, βλέποντας στα σλαβικά πατερικά βιβλία πως αποδίδεται το αληθινό και σωστό νόημα που υπάρχει στα ίδια ελληνογραικικά βιβλία*» (Αντωνίου-Αιμιλίου Ταχιάου, *Ο όσιος Παΐσιος Βελιτσκόφσκι*).

Έτσι επιδόθηκε ο ίδιος σε νέα μετάφραση των κειμένων αυτών από την ελληνική στην ρωσοσλαβονική γλώσσα, όχι μόνον επειδή κατείχε καλά και τις δύο γλώσσες,

αλλά, κυρίως και προ παντός, διότι είχε πνευματική συγγένεια με τους συγγραφείς των πρωτοτύπων έργων, δηλαδή τους νηπτικούς Πατέρες, αφού και ο ίδιος ζούσε ησυχαστικά-νηπτικά και καταλάβαινε επαρκέστατα το πνευματικό νόημα των κειμένων αυτών.

Το τρίτο παράδειγμα είναι ειλημμένο από τον τρόπο με τον οποίο μεταφράζονται τα κείμενα της Καινής Διαθήκης σε ξένες γλώσσες. Πρόκειται για την μέθοδο της «*εννοιολογικής*» η «*δυναμικής αντιστοιχίας*», την οποία χρησιμοποιεί η Βιβλική Εταιρεία στις εκδόσεις της.

Ο Καθηγητής Ιωάννης Παναγόπουλος σε μια μελέτη του αναφέρεται διεξοδικά στο τι σημαίνει «*δυναμική αντιστοιχία*» και πως «*η νέα μεταφραστική μέθοδος*» χρησιμοποιήθηκε και για την μετάφραση της Αγίας Γραφής από το πρωτότυπο κείμενο στην Νεοελληνική γλώσσα.

Με τήν μέθοδο της «*δυναμικής αντιστοιχίας*» δεν γίνεται μετάφραση κατά λέξη από το πρωτότυπο κείμενο, αλλά επιδιώκεται να ευρεθή η εννοιολογική και νοηματική απόδοση του βιβλικού κειμένου, «*ώστε να εξασφαλίζεται "φυσιολογική" αντιστοιχία με τη σύγχρονη νοοτροπία*». Έτσι, με την μέθοδο αυτή «*απογυμνώνεται το δηλούμενο αρχικό γεγονός η νόημα από τη φραστική του μορφή, η οποία θεωρείται καιρική, δευτερεύουσα και επουσιώδης, και αναζητείται μία νέα, σύγχρονη και κατανοητή*». Με τον τρόπο αυτό περιορίζεται, αλλοιώνεται η μετατρέπεται το αρχικό νόημα του σημαινομένου, με συνέπεια να κλονίζεται το αυθεντικό μήνυμα «*της ταυτότητας της βιβλικής αποκαλύψεως*» και να δημιουργήται «*σύγχυση ως προς τους όρους της σωτηρίας του ανθρώπου*». Στην πραγματικότητα πρόκειται για μια «*απομύθευση*» του περιεχομένου της εικόνας με την οποία εκφράζεται η Αποκάλυψη του Θεού.

Για να φανή πως εργάζεται ο μεταφραστής με την μέθοδο της «*δυναμικής αντιστοιχίας*», μπορεί να χρησιμοποιηθή ένα παράδειγμα, ήτοι η φράση «*το Ευαγγέλιο της Βασιλείας του Θεού*». Η λέξη Ευαγγέλιο, σημαίνει την καλή αγγελία, οπότε και μεταφράζεται ως «*χαρμόσυνο μήνυμα*». Η δε λέξη Βασιλεία μεταφράζεται η ερμηνεύεται στα σχόλια ως «καινούριος κόσμος» η «το έργο του Θεού», «*μια καινούρια εποχή που εγκαινιάζεται με το έργο του Ιησού Χριστού*». Οπότε, η φράση «*Ευαγγέλιο της Βασιλείας του Θεού*» αποδίδεται ως «*χαρμόσυνο μήνυμα για τον ερχομό της Βασιλείας του Θεού*» η χαρμόσυνη μήνυμα για την έλευση μιας καινούριας εποχής, ενός καινούριου κόσμου.

Όμως, η λέξη Ευαγγέλιο είναι γνωστή στους Νεοέλληνες και χωρίς να αντικατασταθή μπορεί να ερμηνευθή με την θεολογική σημασία της, που σημαίνει την ενανθρώπηση του Θεού για την σωτηρία του ανθρώπου, δηλαδή δεν πρόκειται για ένα μήνυμα, αλλά για την ίδια την σωτηρία. Κατά τον άγιο Μάξιμο τον Ομολογητή το Ευαγγέλιο του Θεού είναι «*πρεσβεία Θεού και παράκλησις προς ανθρώπους δι'*

Υιού σαρκωθέντος και της προς τον Πατέρα καταλλαγής μισθόν δωρουμένου τοις πειθομένοις αυτώ την αγένητον θέωσιν» και «*το άγιον Ευαγγέλιον, σαρκικής μεν εισηγείται ζωής άρνησιν, πνευματικής δε ομολογίαν*».

Επίσης, η λέξη "Βασιλεία" στην πατερική παράδοση δεν σημαίνει απλώς ένα έργο, μια εξουσία η μια νέα εποχή, αλλά δηλώνει την μετοχή του ανθρώπου στην άκτιστη δόξα του Θεού. Κατά τον άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά «*δόξαν του Πατρός και βασιλείαν εαυτού καλόν το φως της οικείας μεταμορφώσεως*».

Είναι, λοιπόν, φανερό ότι δέν είναι καθόλου εύκολη η αντκατάσταση των όρων αυτών (Ευαγγέλιον-Βασιλεία) με άλλες σύγχρονες και εύληπτες για τον αναγνώστη λέξεις. Πρέπει να παραμείνουν αμετάφραστες και να γίνη ερμηνευτική ανάλυση.

Βέβαια, η μέθοδος της «*δυναμικής αντιστοιχίας*» έχει μια αξία όταν χρησιμοποιήται στην μετάφραση σε ξένες γλώσσες, στις οποίες δεν υπάρχει πλήρης αντιστοιχία με την γλώσσα του ελληνικού πρωτοτύπου, αλλά όταν χρησιμοποιείται στην «*ενδογλωσσική μετάφραση*», δηλαδή από το πρωτότυπο κείμενο στην Νεοελληνική, τότε αλλοιώνει το νόημα και απογυμνώνει το κείμενο από την θεολογική και πατερική ορολογία.

Πέρα από το πρόβλημα που δημιουργεί η μέθοδος της «*δυναμικής αντιστοιχίας*», συγχρόνως κατά την μετάφραση δημιουργούνται και άλλα λάθη στην προσπάθεια να γίνουν επεξηγήσεις, ερμηνείες του πρωτοτύπου κειμένου. Μερικά παραδείγματα είναι εκφραστικά, αν και ενδεικτικά.

Ο Ευαγγελιστής Ιωάννης στην αρχή του Ευαγγελίου του κάνει λόγο για την θεότητα του Χριστού: «*Εν αρχή ην ο Λόγος, και ο Λόγος ην προς τον Θεόν, και Θεός ην ο Λόγος*» (Ιω. α , 1). Εδώ γίνεται λόγος για το αΐδιο και το συναΐδιο του Λόγου με τον Πατέρα, όχι απλώς με έναν Θεό.

Ο άγιος Κύριλλος Αλεξανδρείας, ερμηνεύοντας το χωρίο αυτό, ομιλεί για ιδιαίτερη υπόσταση του Λόγου. «*Δια δε του φάναι τον Λόγον όντα προς τον Θεόν, εν μεν τι και υφεστηκός αυτό καθ' εαυτό τον Υιόν επιδεικνύων, έτερον δε πάλιν τον Θεόν και Πατέρα, προς ον ην ο Λόγος*». Επομένως, λέγει ότι ο Λόγος «*και Θεός και ομοούσιος τω Πατρί υπάρχων· ο Υιός εν ιδία εστίν υποστάσει, ομοίως δε και ο Πατήρ*». Ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος ερμηνεύοντας το χωρίο αυτό λέγει ότι η φράση «*εν αρχή ην ο Λόγος*» «*το αίδιον δηλοί*», η δε φράση «*ούτος ην προς τον Θεόν*» «*το συναΐδιον ημίν ενέφηνεν*».

Ο Πατήρ δεν ήταν ποτέ «*έρημος του Λόγου*», αλλά «*αεί Θεός προς Θεόν ην, εν υποστάσει μέντοι ιδία*». Αυτό το «*προς τον Θεόν*» δηλώνει ότι «*ουδαμού γαρ περατούται ούτε ο Πατήρ, ούτε ο Υιός*», «*ουδέ της ουσίας εύδηλον ότι αρχή τις*

χρονική». Επομένως, ο Λόγος έχει ιδιαίτερη υπόσταση, αλλά έχει την ίδια ουσία με τον Πατέρα, είναι εν τω Πατρί.

Αυτή η θεολογική έννοια του «*προς τον Θεόν*» σε διάφορες μεταφράσεις αποδίδεται με άλλους τρόπους, οι οποίοι αλλοιώνουν το θεολογικό και δογματικό νόημα, ενώ θα έπρεπε να μείνη αμετάφραστο, δηλαδή «*ο Λόγος ήταν προς τον Θεόν*», η ο Λόγος είναι ομοούσιος με τον Πατέρα.

Θα παρατεθούν μερικά ερμηνευτικά παραδείγματα του χωρίου αυτού:

«*Κατά την αρχήν της δημιουργίας υπήρχεν ο Υιός του Θεού, που εγεννήθη από τον Πατέρα ως άπειρος και ζωντανός Λόγος από απειροτέλειον και πάνσοφον Νουν. Και ο Λόγος ως δεύτερον πρόσωπον της θεότητος υπήρχεν αχώριστος από τον Θεόν και ήτο πάντοτε* ***πλησιέστατα*** *προς αυτόν. Και ήτο Θεός τέλειος ο Λόγος*».

«*Εις την αρχήν της πνευματικής και υλικής δημιουργίας, άναρχος και προαιώνιος, υπήρχεν ο Υιός και Λόγος του Θεού. Και ο Λόγος ήτο πάντοτε αχώριστος από τον Θεόν και* ***πλησιέστατα*** *προς αυτόν, και ο Λόγος ήτο Θεός απειροτέλειος, όπως ο Πατήρ και το Άγιον Πνεύμα*».

«*Απ' όλα πριν υπήρχε ο Λόγος κι ο Λόγος ήτανε* ***με το Θεό****, κι ήταν Θεός ο Λόγος*».

Φαίνεται ευδιάκριτα ότι η φράση «*προς τον Θεόν*» είναι διαφορετική από τις φράσεις «*πλησιέστατα*» και «*με τον Θεό*», καθώς επίσης φαίνεται ότι αντί για μετάφραση, γίνεται ερμηνεία.

Ένα άλλο παράδειγμα αναφέρεται στην θεότητα του Λόγου. «*Εν αυτώ ζωή ην, και η ζωή ην το φως των ανθρώπων*» (Ιω. α , 4). Δηλαδή, στον Λόγο ήταν η ζωή από την αρχή και αυτή η ζωή ήταν –και είναι– το φως των ανθρώπων. Αυτό δηλώνει ότι ο Λόγος του Θεού είναι ζωή και φως, είναι το άκτιστο Φως, και όσοι αξιώνονται να δουν τον Χριστό, τον βλέπουν ως Φως. Όπως ομολογούμε στο Σύμβολο της Πίστεως ο Λόγος είναι «*Φως εκ Φωτός*».

Πως αποδίδεται το χωρίο αυτό σε σύγχρονες μεταφράσεις;

«*Είχε μέσα του την ζωήν και αυτός ως πηγή της ζωής εδημιούργησε και συντηρεί κάθε ζωήν. Δια τους λογικούς δε ανθρώπους ήτο εξ αρχής και το πνευματικόν και τόηθικόν φως, που φωτίζει τον νου τους και τους οδηγεί εις την αλήθειαν*».

«*Αυτός* ***ήτανε*** *η ζωή και ήταν η ζωή αυτή το φως για τους ανθρώπους*».

Όμως ο Χριστός δεν είναι το ηθικό φως, αλλά το αληθινό Φως των ανθρώπων, που το

βλέπουν οι θεούμενοι, όχι απλώς οι λογικοί. Και ο Χριστός δεν «*ήτανε η ζωή*», αλλά είναι ζωή.

Ένα άλλο παράδειγμα αναφέρεται στην αειπαρθενία της Θεοτόκου. Ο Ευαγγελιστής Ματθαίος γράφει για τον Ιωσήφ: «*και ουκ εγίνωσκεν αυτήν έως ου έτεκε τον υιόν αυτής τον πρωτότοκον*» (Ματθ. α , 25). Αυτό δεν σημαίνει ότι μετά την γέννηση του Χριστού καταργήθηκε η παρθενία της Θεοτόκου και ο Ιωσήφ είχε σαρκική σχέση μαζί της.

Ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ερμηνεύοντας το χωρίο αυτό, λέγει ότι το «*έως ου*» εγράφη «*ουχ ίνα υποπτεύσης ότι μετά ταύτα αυτήν έγνω, αλλ' ίνα μάθης ότι προ των ωδίνων παντός ανέπαφος ην η Παρθένος*». Στην συνέχεια παρουσιάζει χωρία της Αγίας Γραφής που χρησιμοποιούν το «*έως ου*», χωρίς να θέτουν ορισμένο χρόνο. Οπότε, αυτό το «*έως ου*» σημαίνει «*ότι ουδέ μετά ταύτα την ούτω γενομένην μητέρα, και καινών ωδίνων και ξένων καταξιωθείσαν λοχευμάτων, ουκ αν δίκαιος ων εκείνος υπέμεινε γνώναι λοιπόν*». Επομένως, το «*έως ου*» για να μη δώση αφορμή στους αιρετικούς να αρνηθούν την αειπαρθενία της Θεοτόκου ούτε μετά τον τόκον πρέπει να ερμηνευθή «*και ποτέ ο Ιωσήφ δεν είχε συζυγική σχέση μαζί της*».

Πως μεταφράζεται σε σύγχρονες μεταφράσεις;

«*Και δεν είχε συζυγικές σχέσεις μαζί της·* ***ωσότου*** *γέννησε το γιο της τον πρωτότοκον*».

Ένα άλλο παράδειγμα αναφέρεται στην δόξα του Θεού και τον «*δοξασμό*» του ανθρώπου. Το ρήμα δοξάζομαι έχει πολλές έννοιες, ήτοι, νομίζω, υποθέτω, εικάζω, μεγαλύνω.

Επίσης, το ουσιαστικό δόξα δείχνει εκτός της γνώμης και της εικασίας και την λαμπρότητα, την φωτεινότητα. Στην εκκλησιαστική-θεολογική γλώσσα η δόξα είναι το φως, η λαμπρότητα του Θεού. Ο Ευαγγελιστής Ιωάννης γράφει: «*Και ο Λόγος σαρξ εγένετο και εσκήνωσεν εν ημίν, και εθεασάμεθα την δόξαν αυτού, δόξαν ως μονογενούς παρά πατρός, πλήρης χάριτος και αληθείας*» (Ιω. α , 14). Δόξα του Χριστού είναι η άκτιστη ενέργειά Του.

Έτσι, όταν συμμετέχη κανείς στην Χάρη-δόξα του Θεού, δοξάζεται. «*Ους δε εδικαίωσεν, τούτους και εδόξασεν*» (Ρωμ. η , 30). Αυτό το δοξάζεται, κατά τον π. Ιωάννη Ρωμανίδη, στην γλώσσα της Αγίας Γραφής σημαίνει ότι βλέπει ο θεόπτης το άκτιστον Φως του Θεού, μετέχει αυτού και θεούται.

Ο Απόστολος Παύλος, έχοντας αυτήν την θεολογία, γράφει: «*Και είτε πάσχει εν μέλος, συμπάσχει πάντα τα μέλη, είτε δοξάζεται εν μέλος, συγχαίρει πάντα τα μέλη*»

(Α Κορ. ιβ , 26). Όμως, στις σύγχρονες μεταφράσεις το «*δοξάζεται*» αποδίδεται με το «*τιμάται*».

«*Και όπως είναι γνωστόν, εάν πάσχη ένα μέλος, πάσχουν μαζή με αυτό όλα τα μέλη, και εάν δοξάζεται και* ***τιμάται*** *ένα μέλος, χαίρουν μαζή του όλα τα μέλη*».

«*Πραγματικά, όπου υποφέρει ένα μέλος, συμπάσχουν όλα τα μέλη· και όταν* ***τιμάται*** *ένα μέλος, χαίρονται μαζί του όλα τα μέλη*».

Επίσης, ο Απόστολος Παύλος γράφοντας προς τους Κορινθίους λέγει: «*ο και σφραγισάμενος ημάς και δους τον αρραβώνα του Πνεύματος εν ταις καρδίαις ημών*» (Β Κορ. α , 22). Εδώ, σαφέστατα γίνεται λόγος για τον αρραβώνα του πιστού με τον Χριστό, που γίνεται με την Χάρη του Αγίου Πνεύματος, που δίδεται στις καρδιές τους και θα ακολουθήση και η τέλεια ενότητα, ο γάμος, μετά την Δευτέρα Παρουσία του Χριστού. Πάνω στο θέμα αυτό είναι σημαντική η διδασκαλία του αγίου Συμεών του νέου Θεολόγου.

Όμως, σε μια μετάφραση γράφεται: «*Είναι ο ίδιος που με την σφραγίδα του μας εγγυάται το μέλλον και σαν πρόγευσή του δίνει μέσα στις καρδιές μας το Πνεύμα*». Σαφώς διαφοροποιείται το αρχικό νόημα, γιατί όταν μεταφράζεται θα μπορούσε να γραφή «*αυτός που μας σφράγισε και μας έδωσε τον αρραβώνα του Πνεύματος στις καρδιές μας*» και όλοι θα καταλάβουν τι σημαίνει αρραβώνας και γάμος. Εδώ πρόκειται για ερμηνεία και όχι μετάφραση.

Σε άλλο σημείο γράφει ο Απόστολος Παύλος: «*αλλ ἕως σήμερον, ηνίκα αναγινώσκεται Μωϋσής, κάλυμμα επί την καρδίαν αυτών κείται*» (Β Κορ. γ , 15). Ο Απόστολος αναφέρεται στους Ιουδαίους, οι οποίοι δεν μπορούν να καταλάβουν τον Μωϋσή, γιατί οι καρδιές τους είναι καλυμμένες, δεν είναι φωτισμένες.

Μερικοί ερμηνευτές το αποδίδουν ως εξής: «*Ακόμη και σήμερα, οπότε διαβάζουν το βιβλίο του Μωϋσή, το κάλυμμα αυτό υπάρχει στην σκέψη τους*». Και εδώ γίνεται μια ερμηνευτική προδοσία, γιατί η καρδιά που είναι το κέντρο της υπάρξεως του ανθρώπου αποδίδεται με τις σκέψεις, την λογική, ενώ στην Ορθόδοξη Παράδοση άλλο είναι η καρδιά και άλλο η λογική. Το πρωτότυπο κείμενο του Αποστόλου Παύλου κάνει λόγο για «*κάλυμμα εις την καρδίαν*» και όχι «*κάλυμμα στην σκέψη*».

Υπάρχουν πολλά τέτοια παραδείγματα, στα οποία φαίνεται πως η μετάφραση των κειμένων στην πραγματικότητα γίνεται ερμηνεία, σύμφωνα με τα γνωστικά και ιδεολογικά κριτήρια των μεταφραστών-ερμηνευτών και πως μερικές φορές γίνεται μια διαφοροποίηση.

3. Μεταφραστικές αλλοιώσεις

Από όσα εγράφησαν στην προηγούμενη ενότητα φαίνεται ότι η μεταφορά των πνευματικών εννοιών από μια γλώσσα σε άλλη γλώσσα, και από μια γλωσσική μορφή σε άλλη συνεπάγεται κινδύνους και αιρέσεις. Άλλωστε, οι Πατέρες της Εκκλησίας έκαναν πολλούς αγώνες για να καθορίσουν τους όρους της πίστεως, χρησιμοποιώντας την φιλοσοφική ορολογία, χωρίς να αλλοιωθή ο αποκαλυπτικός λόγος, και τελικά αυτοί οι όροι παραμένουν αμετάφραστοι ακόμη και σε άλλες γλώσσες. Όμως η προσπάθεια ερμηνείας των όρων με άλλες έννοιες ενέχει σοβαρούς κινδύνους.

Για παράδειγμα ο Μονοφυσιτισμός, η αίρεση που πρεσβεύει ότι στον Χριστό μετά την ένωση των δύο φύσεων υπάρχει μόνον η θεία φύση, αφού η ανθρώπινη φύση απορροφήθηκε από την θεία φύση, σύμφωνα με την ανάλυση πολλών προήλθε από την διαφορετική χρήση των όρων ουσία, φύση, υπόσταση. Η φράση «*μία φύσις του Λόγου σεσαρκωμένη*», που αποδόθηκε στον άγιο Κύριλλο Αλεξανδρείας, προϋποθέτει την ταύτιση μεταξύ φύσεως και υποστάσεως, όπως την χρησιμοποιούσαν οι Αλεξανδρινοί Πατέρες και όχι στην διάκρισή τους, όπως την εκλάμβαναν οι Καππαδόκες Πατέρες. Από αυτό προήλθε ο Μονοφυσιτισμός που υφίσταται μέχρι τις ημέρες μας.

Ένα άλλο παράδειγμα είναι ο όρος "πρόσωπο". Στους Έλληνες-Ρωμηούς Πατέρες το πρόσωπο ταυτιζόταν με την υπόσταση, που αποδίδει την ουσία του Θεού με τα υποστατικά ιδιώματα και τον τρόπο υπάρξεως κάθε προσώπου. Έτσι, το πρόσωπο ως υπόσταση έχει ένα βάθος, είναι αυτό που υφίσταται του όντος και όχι ένα απλό επίθεμα του όντος.

Όμως, όταν η λέξη "πρόσωπο" μεταφράσθηκε ως persona στην λατινική γλώσσα αποδόθηκε αφ' ενός μεν από τον Βοήθιο ως «*η ατομική ουσία της ελλόγου φύσεως*», που συνδέεται με την λογική, αφ' ετέρου δε από τον ιερό Αυγουστίνο ως η αυτογνωσία και η αυτοσυνειδησία. Αυτές, όμως, οι δύο αποδόσεις της εννοίας του προσώπου κατέληξαν στον δυτικό χώρο τόσο στον σχολαστικισμό και Διαφωτισμό, όσο και στον ψυχολογισμό και την ψυχανάλυση.

Ένα τρίτο παράδειγμα είναι η αίρεση του Filioque. Έχει διατυπωθή η άποψη ότι η αίρεση αυτή, εκτός από τις νεοπλατωνικές ιδέες του ιερού Αυγουστίνου, ήταν αποτέλεσμα του ότι οι λέξεις «**εκπορεύεται**» και «πέμπεται» στον λόγο του Χριστού, ότι δηλαδή το Άγιον Πνεύμα εκπορεύεται από τον Πατέρα και πέμπεται δια του Υιού, δεν μπορούν να αποδοθούν ευκρινώς στην λατινική γλώσσα. Έτσι, στην λατινική γλώσσα η λέξη εκπόρευση αποδίδει συγχρόνως και τον τρόπο υπάρξεως και την ουσιώδη πέμψη, οπότε αυτή η ενιαία ερμηνευτική απόδοση καταλήγει στο

Filioque (π. Ιωάννης Ρωμανίδης).

Θα ήθελα στο σημείο αυτό να κάνω μια ευρύτερη εξηγήγηση για να φανή πως με τις μεταφράσεις είναι δυνατόν να αποδοθούν εσφαλμένα εκφράσεις και να καταλήξουν σε αιρέσεις. Αυτό μπορούμε να το δούμε στα ρήματα εκπορεύω και εκπέμπω.

Ο λόγος του Χριστού «*όταν δε έλθη ο παράκλητος ον εγώ πέμψω υμίν παρά του πατρός, το Πνεύμα της αληθείας ο παρά του πατρός εκπορεύεται, εκείνος μαρτυρήσει περί εμού*» (Ιω. ιε , 26) μεταφράζεται στα Λατινικά ως, «*Cum autem venerit Paracletus (quem ego mittam vobis a Patre) Spritus veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonioum perhibebit de me*».

Στήν μετάφραση αυτή έχουμε να παρατηρήσουμε τα ακόλουθα: Πρώτον, το ρήμα «*εκπορεύεται*» μεταφράζεται στα Λατινικά ως *procedit*. Το ρήμα «*πέμψω*» μεταφράζεται ως *mittam*. Δεύτερον, σε άλλες μεταφράσεις το ρήμα «*εκπέμπειν*» μεταφράζεται με το ρήμα *procedere*, το οποίο όμως χρησιμοποιείται ταυτόχρονα για να αποδώση και την εκπόρευση, όπως είδαμε παραπάνω. Τρίτον, το ρήμα *mittam ή emittam* (πέμψω) αποδίδει και το ρήμα εκπορεύω ως *mittam* ή ως *emittam*.

Συγκεκριμένα η φράση «*εκπορεύει ο Πατήρ*» αποδίδεται με την λέξη emittit, που όμως αλλού χρησιμοποιείται για το ρήμα εκπέμπει. Το σημαντικό όμως είναι ότι η πατερική φράση ότι «*ο Πατήρ **εκπορεύει** και ουκ **εκπορεύεται***» μεταφράζεται στα Λατινικά και με τις δύο λέξεις, ήτοι «*quod **emittat**, et non **procedat***»

Επομένως, είναι φανερό ότι οι δυό κρίσιμοι θεολογικοί όροι (πέμψις - εκπόρευσις / πέμπω - εκπορεύω, -ομαι) δεν αποδίδονται με συνέπεια, αφού τα λατινικά mittere / emittere και procedere χρησιμοποιούνται ως μεταφράσματα άλλοτε για τον ένα και άλλοτε για τον άλλο όρο. Το γεγονός αυτό προφανώς οφείλεται στην αμηχανία και την αναποτελεσματικότητα των εκάστοτε μεταφραστών οι οποίοι πιθανότατα δεν διέθεταν τις θεολογικές η και τις γλωσσικές προϋποθέσεις για να κατανοήσουν επακριβώς το περιεχόμενο των όρων είτε η εργασία τους ήταν επηρεασμένη από την δογματική τους τοποθέτηση.

Επίσης, υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες δεν έχουμε μόνον αλλοίωση στο δόγμα, αλλά και σε όλη την πρακτική ζωή. Είναι γνωστός ο λόγος του Χριστού «*έσεσθε ουν υμείς τέλειοι, ώσπερ ο Πατήρ υμών ο εν τοις ουρανοίς τέλειός εστιν*» (Ματθ. ε , 48). Το «*έσεσθε*» είναι οριστική μέλλοντος που έχει διάρκεια και σημαίνει να γίνεσθε συνεχώς τέλειοι.

Όμως, όταν αυτό το ρήμα μεταφράσθηκε στην αγγλική γλώσσα αποδόθηκε με το ρήμα «*to be perfect*», ήτοι να είσθε τέλειοι. Άλλο, όμως, να γίνεσθε συνεχώς τέλειοι, να

τελειοποιήσθε, και άλλο να είσθε τέλειοι. Το πρώτο δείχνει κίνηση, το δεύτερο στατικότητα. Έτσι, στους Αγγλοσάξωνες δημιουργήθηκε η εντύπωση ότι ο Χριστός μας έδωσε εντολή να είμασθε τέλειοι, όχι να γινόμαστε τέλειοι. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να προσποιούνται ότι είναι τέλειοι, αφού δεν μπορούσαν να είναι στην πραγματικότητα τέλειοι, οπότε αναπτύχθηκε ο λεγόμενος περφεξιονισμός, δηλαδή η υποκρισία που αναπτύσσει και ενοχικά βιώματα (π. Φιλόθεος Φάρος).

Έτσι οι μεταφράσεις, πολύ δε περισσότερο των λειτουργικών κειμένων, χρειάζονται προσοχή· ποτέ δεν πρέπει να εισάγωνται σε λειτουργική χρήση.

4. Οι ευχές της θείας Λειτουργίας

Όσοι ομιλούν για μετάφραση της θείας Λειτουργίας αναφέρονται κυρίως στην μετάφραση των ευχών και όχι τόσο των ακροτελευτίων αιτιολογιών, που εκφώνως αναφέρει ο Ιερεύς. Αυτό, όμως, δημιουργεί άλλο λειτουργικό πρόβλημα.

Βέβαια, φθάσαμε στο σημείο αυτό, γιατί προηγήθηκε μια αφελής η επιτηδευμένη-εσκεμμένη προσπάθεια. Δηλαδή, μερικοί Ιερείς εισήγαγαν την ανάγνωση λειτουργικών ευχών «εις επήκοον πάντων» και στην συνέχεια ισχυρίζονται ότι δεν κατανοούνται από τον λαό, οπότε και πρέπει να μεταφρασθούν.

Όμως, το θέμα είναι ότι πολλές από τις ευχές της θείας Λειτουργίας δεν είναι προσευχές του λαού, αλλά προσευχές των Κληρικών προς τον Θεό, για διάφορες κατηγορίες ανθρώπων, για τους κατηχουμένους, τους φωτιζομένους, τους πιστούς. Αυτό μπορεί κανείς να το δη στις ευχές των πιστών, στην ευχή του Χερουβικού ύμνου και στην ευχή της Αναφοράς.

Ο Κληρικός –Επίσκοπος η Πρεσβύτερος– λαμβάνει το ειδικό χάρισμα της Ιερωσύνης από τον Θεό, δια της Εκκλησίας, για να τελή τα Ιερά Μυστήρια, ιδιαιτέρως δε το Μυστήριο της θείας Λειτουργίας, υπέρ του λαού. Κατά την θεία Λειτουργία, ως άλλος Μωϋσής, ανέρχεται στο όρος Σινά για να έλθη «*ενώπιος ενωπίω*» με τον Θεό, ενώ ο λαός ίσταται στις υπώρειες του όρους.

Μια παρουσίαση μερικών φράσεων από την θεία Λειτουργία του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου είναι εκφραστική αυτής της απόψεως.

Στήν Α Ευχή των Πιστών ο Ιερεύς προσεύχεται στον Θεό, που τον αξίωσε να

παραστή στο ιερό Θυσιαστήριο και να προσευχηθή για τα δικά του αμαρτήματα και του λαού τα αγνοήματα: «*Ευχαριστούμέν σοι, Κύριε, ο Θεός των Δυνάμεων, τω καταξιώσαντι ημάς* ***παραστήναι και νυν τω αγίω σου θυσιαστηρίω*** *και προσπεσείν τοις οικτιρμοίς σου υπέρ των ημετέρων αμαρτημάτων και των του λαού αγνοημάτων... ποίησον ημάς αξίους γενέσθαι του* ***προσφέρειν σοι δεήσεις*** *και ικεσίας και θυσίας αναιμάκτους* ***υπέρ παντός του λαού σου****· και ικάνωσον ημάς, ους έθου εις την διακονίαν ταύτην, εν τη δυνάμει του Πνεύματός σου του Αγίου...».*

Το ίδιο βλέπουμε και στην Β Ευχή των Πιστών. Ο Ιερεύς προσεγγίζει το ιερό Θυσιαστήριο και προσεύχεται για τους συνευχομένους με αυτόν: «*Και δώης ημίν ανένοχον και ακατάκριτον τήν* ***παράστασιν του αγίου σου θυσιαστηρίου****. Χάρισαι δε, ο Θεός, και τοις συνευχομένοις ημίν προκοπήν βίου...*».

Αυτό το συναντούμε και στην ευχή κατά την ψαλμωδία του Χερουβικού ύμνου. Γίνεται λόγος για προσέγγιση του Ιερέως στο Θυσιαστήριο, για διακονία, για κάθαρση: «*Και ικάνωσόν με τη δυνάμει του Αγίου σου Πνεύματος,* ***ενδεδυμένον την της ιερατείας χάριν, παραστήναι*** *τη αγία σου ταύτη τραπέζη, και* ***ιερουργήσαι*** *το άγιον και άχραντόν σου Σώμα και το τίμιον Αίμα*».

Η ευχή δε της Αναφοράς είναι προσευχή του Λειτουργού προς τον Πατέρα για να αποστείλη το Άγιον Πνεύμα και να μεταβάλη τον άρτον και τον οίνον σε Σώμα και Αίμα Χριστού. Ο Ιερεύς ευχαριστεί τον Θεό για την δωρεά αυτή: «*Ευχαριστούμέν σοι και υπέρ της λειτουργίας ταύτης,* ***ην εκ των χειρών ημών*** *δέξασθαι κατηξίωσας...*».

Γενικά, οι ευχές της θείας Λειτουργίας λέγονται από τον κληρικό στον Θεό, ενώ ο ψάλτης εξ ονόματος του λαού ψάλλει εκτός του Ιερού Βήματος. Κατά την ώρα του αγιασμού των Τιμίων Δώρων από τον Ιερέα, ο λαός με χθαμαλή την φωνή ψάλλει: «*Σε υμνούμεν, σε ευλογούμεν, σοι ευχαριστούμεν, Κύριε, και δεόμεθά σου, ο Θεός ημών*». Δηλαδή, ο Ιερεύς τελεί την θεία Λειτουργία και ο παριστάμενος λαός μετέχει σε αυτήν με τον δικό του τρόπο και την θέση που έχει μέσα στην Εκκλησία, σιγοψάλλοντας τον ύμνο που παραθέσαμε πιο πάνω.

Από την ιστορία της Παλαιάς Διαθήκης γνωρίζουμε ότι ο Μωϋσής εισήλθε στο μέσον της νεφέλης, ο Ααρών, ο Ναδάβ και ο Αβιούδ, όπως και οι εβδομήκοντα Πρεσβύτεροι προσκύνησαν τον Κύριον «*μακρόθεν*», ο δε λαός δεν συνανέβηκε μαζί τους (Εξ. κδ , 1-18). Υπήρχε διαφορά μεθέξεως και γνώσεως του Μωϋσέως, των Πρεσβυτέρων και του λαού, όπως το ερμηνεύει θεολογικά και ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης. Το ίδιο συμβαίνει αναλογικά και στην θεία Λειτουργία.

Όλοι οι παρόντες μετέχουν στο μεγάλο αυτό Μυστήριο, αλλά διαφοροτρόπως ο καθένας, ανάλογα με την θέση και διακονία του μέσα στην Εκκλησία, αλλά και με

την προετοιμασία που έχει προηγηθή. Η ορθόδοξη λατρεία γίνεται με προϋποθέσεις, δεν έχει καμμιά σχέση με την προτεσταντική λατρεία, όπου όλοι είναι το ίδιο, αφού οι Προτεστάντες Πάστορες δεν έχουν Ιερωσύνη. Δεν μπορούν να ευρεθούν ομοιότητες μεταξύ των Ορθοδόξων Κληρικών που έχουν λάβει το χάρισμα της Ιερωσύνης και των Προτεσταντών Παστόρων που είναι απλώς υπεύθυνοι των συνάξεων.

Άλλωστε, σύμφωνα με παγία λειτουργική αρχή στο συλλείτουργο, στο οποίο συμμετέχουν πολλοί Επίσκοποι και Πρεσβύτεροι, μόνον ο Πρώτος, ο Προεξάρχων, τελεί την θεία Λειτουργία, αυτός αναγινώσκει την ευχή της Αναφοράς και οι άλλοι συμμετέχουν και ακούουν τις ευχές από τον Πρώτο. Εάν και αυτοί οι συλλειτουργοί δεν διαβάζουν από μόνοι τους και ανεξάρτητα από τον Πρώτο τις ευχές, πολύ περισσότερο δεν μπορούν να ακούγωνται η διαβάζωνται από τους παρισταμένους Χριστιανούς.

Η άποψη ότι όλοι μετέχουμε κατά τον ίδιο τρόπο στην θεία Λειτουργία συνιστά κατάργηση των διακονιών στην Εκκλησία, υποτίμηση της Ιερατικής Χάριτος και τελικά καταλήγει σε έναν Προτεσταντισμό.

Επομένως, εφ’ όσον οι ευχές της θείας Λειτουργίας είναι ιερατικές ευχές, τότε με μερικά σεμινάρια που θα γίνωνται στους Ιερείς είναι εύκολο να κατανοηθούν, μάλιστα σήμερα που οι Κληρικοί είναι περισσότερο καταρτισμένοι και μορφωμένοι.

5. Η ταύτιση της μετοχής στην θεία Λειτουργία με την λογική κατανόηση της λειτουργικής γλώσσας

Συχνά επιχειρηματολογείται ότι οι νέοι δεν καταλαβαίνουν το γλωσσικό ιδίωμα της θείας Λειτουργίας και γι’ αυτό πρέπει να μεταφρασθή. Θεωρώ ότι αυτό το επιχείρημα δεν έχει σοβαρή υποδομή.

Κατ’ αρχάς, οι μαθητές σήμερα ενδιατρίβουν στην εκμάθηση ξένων γλωσσών, με την απομνημόνευση χιλιάδων λέξεων και ιδιωματισμών κάθε γλώσσας, προκειμένου να συνεννοούνται με τους ξένους και να μελετούν ξένους συγγραφείς. Μάλιστα, σήμερα πολλοί νέοι επιδιώκουν να μαθαίνουν πάνω από μία γλώσσα. Επίσης, καταβάλλουν πολύ κόπο και ενέργεια προκειμένου να μάθουν πολλές γνώσεις που προσφέρονται από τα ανώτερα μαθηματικά, την σύγχρονη φυσική, την αστροφυσική κλπ. Επίσης, οι φοιτητές της Ιατρικής είναι υποχρεωμένοι να μάθουν ιατρικούς όρους, ξένες λέξεις,

φράσεις κλπ. Το ίδιο γίνεται σε όλες τις Επιστήμες.

Μέσα σε αυτήν την προοπτική δεν θεωρώ δύσκολο οι μαθητές να μελετήσουν και να κατανοήσουν το κείμενο της θείας Λειτουργίας, που είναι γραμμένο στην ελληνική και όχι σε ξένη γλώσσα, αν το ακούσουν μερικές φορές η το διαβάσουν ελάχιστες φορές. Άλλωστε, οι πιο πολλές λέξεις της θείας Λειτουργίας είναι ίδιες με την γλώσσα που μιλάμε και γράφουμε σήμερα.

Ακόμη κυκλοφορούν βιβλία, τα οποία στην αριστερή σελίδα έχουν το κείμενο της θείας Λειτουργίας και στην δεξιά σελίδα την μετάφραση. Επί πλέον στο τέλος παρατίθενται και ειδικά ερμηνευτικά σχόλια.

Αν αναγνώση κανείς και μόνον μια φορά το κείμενο με την ερμηνεία-μετάφραση η το κρατά κατά την διάρκεια της θείας Λειτουργίας μερικές φορές, τότε σε μικρό χρονικό διάστημα θα μπορέση με ευχέρεια να κατανοή το κείμενο. Με τον τρόπο αυτό μεγάλωσε η δική μας γενιά. Άλλωστε, ένα γεγονός που επαναλαμβάνεται συχνά, όπως η θεία Λειτουργία, δεν είναι δύσκολο να κατανοηθή.

Επαναλαμβάνω και πάλιν ότι οι λέξεις της θείας Λειτουργίας είναι ελληνικές, δεν είναι ξένες (δεν είναι τουρκικές η κινεζικές), τις οποίες λέξεις χρησιμοποιούμε στην καθημερινή μας ομιλία και, αν υπάρχη κάποια άγνωστη λέξη, δεν είναι δύσκολο να την κατανοήσουμε ανατρέχοντας σε ένα λεξικό η να ρωτήσουμε κάποιον ειδικό.

Για παράδειγμα, στην φράση «*άνω σχώμεν τας καρδίας*» το σχώμεν είναι εύκολο να ερμηνευθή η να κατανοηθή, οι άλλες λέξεις είναι γνωστές. Το ίδιο γίνεται και με την φράση «*η Χάρις του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού και η αγάπη του Θεού και Πατρός και η κοινωνία του Αγίου Πνεύματος είη μετά πάντων υμών*». Γι’ αυτό θεωρώ ότι είναι αστείο το επιχείρημα ότι οι νέοι δεν μπορούν να καταλάβουν η να μάθουν το γλωσσικό ιδίωμα της θείας Λειτουργίας.

Έπειτα, ο άνθρωπος ακόμη και από απόψεως λογικής δεν έχει μόνον λογική, αλλά και «*συναισθηματική νοημοσύνη*», όπως έχει παρουσιάσει ο Daniel Goleman, ο οποίος στο σχετικό βιβλίο του κάνει λόγο για το ότι ο άνθρωπος δεν έχει μόνον λογική νοημοσύνη, αλλά και συναισθηματική νοημοσύνη και μάλιστα το «*Ε Q είναι πιο σημαντικό από το I Q*». Εάν η λογική στον εγκέφαλο καταρτίζη τους συλλογισμούς, η συναισθηματική νοημοσύνη ολοκληρώνει την προσωπικότητα, αφού προσφέρει «*υπομονή, επιμονή, δυνατότητα προσαρμογής, έλεγχο παρορμήσεων, αισιοδοξία, ελπίδα*».

Έτσι, στην πραγματικότητα ο άνθρωπος έχει «*δύο μυαλά: το ένα που σκέφτεται και το άλλο που αισθάνεται*». Το ένα είναι το λογικό και το άλλο είναι το συγ–κινησιακό, που λειτουργούν μαζί και αλληλοεπιδρούν το ένα στο άλλο μέσα στο

«αλληλοσυνδεόμενο κύκλωμα του εγκεφάλου».

Οι δύο αυτές λειτουργίες του εγκεφάλου έχουν ως βάση δύο κέντρα, δηλαδή η λογική έχει κέντρο τον ιππόκαμπο, που «*περισσότερο ασχολείται με την καταγραφή και την επεξήγηση αντιληπτικών σχημάτων*», και το συναίσθημα έχει κέντρο την αμυγδαλή, που «*λειτουργεί ως αποθήκη συναισθηματικής-συγκινησιακής μνήμης*». Έτσι, στην πραγματικότητα έχουμε δύο εγκεφάλους, δύο είδη νοημοσύνης, «*την λογική και την συναισθηματική*». Στην κανονική λειτουργία του εγκεφάλου πρέπει να υπάρχη ισορροπία μεταξύ του λογικού κέντρου και του συναισθηματικού κέντρου. Και τότε ο άνθρωπος γίνεται ολοκληρωμένη προσωπικότητα.

Το σημαντικό είναι ότι κατά την διαδικασία της αναπτύξεως του εγκεφάλου, που είναι ένα μεγάλο εργαστήριο χημικών ενώσεων και ενεργείας, προηγείται ο αμυγδαλοειδής πυρήνας (κέντρο της συναισθηματικής νοημοσύνης) και ακολουθεί ο ιππόκαμπος (κέντρο της λογικής νοημοσύνης). Γι’ αυτό τα βρέφη και τα παιδιά έχουν έντονο συναισθηματικό κόσμο και συλλαμβάνουν την εσωτερική διάθεση των ανθρώπων που τα περιβάλλουν, ενώ αργότερα από την ηλικία των 7 ετών αναπτύσσεται περισσότερο η λογική επεξεργασία των νοητικών ενεργειών.

Έτσι, ο άνθρωπος στην θεία Λειτουργία μετέχει και από πλευράς βιολογικής και με τα δύο αυτά μυαλά, ήτοι και με την λογική και με το συναίσθημα, γι’ αυτό παίζουν μεγάλο ρόλο όχι μόνον τα λόγια, αλλά και η μουσική, ακόμη και όλο το περιβάλλον του Ιερού Ναού, με την διακόσμηση, το τυπικό, την τελετουργική, την ναοδομία κλπ.

Πέρα από την βιολογική συγκρότηση του εγκεφάλου, με την λογική και το συναίσθημα, για την μέθεξη της θείας Λειτουργίας παίζει σημαντικό ρόλο η νοερά ενέργεια της ψυχής (ο νους), που μπορεί να αισθανθή ουράνιες πραγματικότητες, τις οποίες δεν μπορεί να αντιληφθή ο λογικός και συναισθηματικός άνθρωπος.

Ο νους στα βρέφη υπάρχει και πριν ακόμη αρχίση να κτυπά η καρδιά και πριν αρχίση να σχηματίζεται ο εγκέφαλος. Ο Τίμιος Πρόδρομος έλαβε το Άγιον Πνεύμα ενώ ήταν έξι μηνών έμβρυο στην μήτρα της μητέρας του Ελισάβετ, κατάλαβε με το Άγιον Πνεύμα τον Χριστό, που μόλις είχε συλληφθή στην μήτρα της Παναγίας, και «εσκίρτησε εν αγαλλιάσει εν τη κοιλία της μητρός του».

Επομένως, η μέθεξη της θείας Λειτουργίας, χωρίς να αποκλείη την λογική κατανόηση των λέξεων, γίνεται και με άλλες λειτουργίες του ψυχοσωματικού οργανισμού. Η κατανόηση της θείας Λειτουργίας εξαρτάται και από τον συναισθηματικό κόσμο του πιστού, αφού είναι ως έναν βαθμό συνάρτηση της δυνατότητάς του να παρακολουθήση τα δρώμενα, τα τελούμενα, δηλαδή το μη λεκτικό τμήμα και να αντιληφθή την συμβολική του σημασία.

Άλλωστε είναι γνωστόν ότι η λειτουργική γλώσσα επενδύεται με την εκκλησιαστική - βυζαντινή μουσική, με την ποικιλία των ήχων της και με τον τρόπο αυτό αγγίζει την ψυχή των προσευχομένων και προξενεί ανάλογες καταστάσεις, ήτοι μετάνοια, κατάνυξη, χαρμολύπη, ελπίδα, αισιοδοξία, δοξολογία, αγάπη κλπ. Και αν κανείς αγνοή μερικές λέξεις από την λειτουργική γλώσσα, έχει την δυνατότητα να συμμετάσχη ψυχοσωματικά στην λατρεία με την βοήθεια της εκκλησιαστικής μουσικής.

Επίσης, η όλη ατμόσφαιρα του Ιερού Ναού, ο εικονογραφικός κύκλος, με την εκκλησιαστική βυζαντινή αγιογραφία βοηθά στην μέθεξη του Μυστηρίου της θείας Λειτουργίας, όταν υπάρχη και η εσωτερική διάθεση του προσευχομένου Χριστιανού. Έτσι, μέσα στην θεία Λειτουργία δεν είναι μόνον η λογική λειτουργική γλώσσα, αλλά και άλλες γλώσσες, όπως η μουσική, η αγιογραφία και τα σύμβολα. Όποιος δεν μπορεί να «διαβάση» η να αισθανθή αυτές τις γλώσσες, δεν μπορεί να «κατανοήση» ακόμη και το ενδεχόμενο μεταγλωττισμένο κείμενο της θείας Λειτουργίας.

Έπειτα, η θεία Λειτουργία, εκτός από το μυστηριακό και θεολογικό της περιεχόμενο, ως προς την έκφρασή της και τον τρόπο τελέσεώς της είναι ένα δρώμενο που χρησιμοποιεί πολλές "γλώσσες" και εκφραστικά μέσα και επομένως η κατανόηση και η πρόσληψή της προϋποθέτει την εξοικείωση με όλα τα στοιχεία του τελετουργικού δρωμένου και όχι αποκλειστικά με την γλώσσα. Την πραγματικότητα αυτή κατανοούν και αξιοποιούν καλλιτέχνες, σκηνοθέτες του θεάτρου, οι οποίοι ανεβάζουν παραστάσεις αρχαίας τραγωδίας (Αντιγόνη του Σοφοκλή, Ευμενίδες του Αισχύλου κ.α.) στην γλώσσα του πρωτοτύπου.

Να σημειωθή ότι οι πειραματισμοί αυτοί, εντός και εκτός του ελλαδικού χώρου, πολλές φορές οδήγησαν σε θεατρικές επιτυχίες παρά το γεγονός ότι η γλώσσα της τραγωδίας, η γλώσσα των τραγικών ποιητών του 5ου αιώνος π.Χ. ασφαλώς δεν μπορεί να συγκριθή ως προς τον βαθμό δυσκολίας με την γλώσσα της θείας Λειτουργίας.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονισθή ότι η πλατωνική φιλοσοφία, όπως την εξέφραζε ο Βαρλαάμ τον 14ο αιώνα, θεωρούσε το λογικό ως το ευγενέστερο στοιχείο της υπάρξεως του ανθρώπου, με το οποίο ο άνθρωπος κατανοεί τον Θεό και το οποίο τελικά επιστρέφει στον αγέννητο κόσμο των ιδεών, τον Θεό, και απέρριπτε το παθητικό της ψυχής και το σώμα. Αυτό όμως δεν γίνεται αποδεκτό από την Ορθόδοξη Παράδοση και χαρακτηρίσθηκε ως αίρεση.

Η Δύση επηρεάσθηκε πολύ από τον πλατωνικό και σχολαστικό τρόπο ζωής και αλλοίωσε πολλές πλευρές της θρησκευτικής ζωής, ακόμη και της λειτουργικής ζωής, όπως αναλύει διεξοδικά ο π. Φιλόθεος Φάρος. Έτσι όταν επικρατή «*η αντίληψη ότι η κατανόηση και η διανοητική διέγερση δημιουργούν μια ζωντανή λατρεία*», τότε «*η*

λειτουργική ζωή νεκρώνεται», γιατί «*αποκλείει και το σώμα και το αίσθημα από την λατρεία*».

Μια τέτοια αντίληψη είναι καθαρός προτεσταντισμός: «*Ο κατάλληλος τρόπος συμμετοχής στη λατρεία για την αγγλοσαξονική προτεσταντική νοοτροπία είναι η προσπάθεια κατανοήσεως κάθε λέξεως που προφέρεται σε μια κατάσταση συναισθηματικής και σωματικής νεκρώσεως. Κάθε σωματική κίνηση γι' αυτή την αντίληψη είναι ασέβεια και βαρβαρότητα*».

Ο υπερτονισμός της λογικής επεξεργασίας κατά την θεία λατρεία νέκρωσε την ίδια την λατρεία και δεν υπάρχει ουσιαστική μετοχή σε αυτήν: «*Ο περιορισμός της λατρείας στη διάνοια του ανθρώπου στη Δύση και ο αποκλεισμός από αυτή της υπόλοιπης ανθρώπινης υπάρξεως, όπως του σώματος και της καρδιάς, που νέκρωσε τη λατρευτική ζωή, είχε ως αποτέλεσμα η μελέτη της λειτουργίας να έχη εκεί ένα τεχνοκρατικό, εγκεφαλικό και ακαδημαϊκό χαρακτήρα και να περιορίζεται στην ιστορική ανάπτυξη της λειτουργίας και τις επιδράσεις που δέχθηκε από άλλες θρησκευτικές παραδόσεις*».

Ακόμη, οι προτάσεις για αλλαγή της γλώσσας στην θεία λατρεία είναι απαρχαιωμένες και ουσιαστικά δεν προσφέρουν τίποτε στην βίωση του «πνεύματος» της θείας Λειτουργίας.

«*Είναι θλιβερό ότι ορθόδοξοι που θεολογούν και που θέλουν να πιστεύουν ότι διέπονται από σύγχρονες αντιλήψεις κάνουν προτάσεις που ήταν σύγχρονες στην εποχή του χαλκού και εισηγούνται την αλλαγή της γλώσσας στη λατρεία για τον εκσυγχρονισμό της. Τέτοιες προτάσεις έκαναν στις δεκαετίες του εξήντα και του εβδομήντα στη Δύση, με τις οποίες επεδιώκετο να αντιμετωπισθή τεχνολογικά η παρακμή της λατρευτικής ζωής και ήταν σαν να πρότειναν σε κάποιον που είχε ακινητοποιηθή το αυτοκίνητό του, γιατί καταστράφηκε η μηχανή του, να αλλάξη τα λάστιχα*».

Είναι φανερόν ότι η θεία Λειτουργία είναι μια συνάντηση του ανθρώπου με τον Θεό και όχι μια λογική κατανόησή Του, είναι μια συνάντηση με τους ανθρώπους μέσα στην προσευχόμενη εκκλησιαστική κοινότητα και όχι μια ατομική προσευχή.

«*Ασφαλώς η λειτουργία είναι μια υπερβατική εμπειρία, είναι μια γνώση της βασιλείας του Θεού, που είναι ενότητα και κοινωνία. Η λειτουργία είναι μια ευκαιρία συναντήσεως του ανθρώπου με τον Θεό και όποιοι βιώνουν αυτή την συνάντηση ακτινοβολούν και δίνουν μια γεύση αυτής της εμπειρίας και σ' αυτούς που ευρίσκονται πλησίον τους και ένας από τους λόγους που η λειτουργία δεν συγκινεί και δεν ελκύει είναι ότι δεν υπάρχει αυτή η γεύση... Η πίστη ως συνάντηση με τον Θεό και ως γνώση του Θεού δεν μεταδίδεται με τη βαρλααμική λογική των*

λογικών και των απολογητικών επιχειρημάτων, αλλά με το "έρχου και ίδε" και είναι έντονη η απουσία μιας τέτοιας πίστεως στις μέρες μας».

6. Η μεταφραστική κίνηση κατά την Τουρκοκρατία

Όλα αυτά είναι αναγκαία για να κατανοήσουμε τον σεβασμό που πρέπει να έχουμε στα ιερά υμνογραφικά κείμενα, ακόμη και στο γλωσσικό ιδίωμα της θείας Λειτουργίας.

Η μετάφραση των πατερικών κειμένων δεν είναι πρόσφατο φαινόμενο, αλλά παρατηρήθηκε και παλαιότερα, αφού οι άνθρωποι προσπαθούσαν να μεταφράσουν στην δημώδη γλώσσα της εποχής τα εκκλησιαστικά κείμενα. Μάλιστα, αυτό το έργο το έκανε ο Συμεών ο λεγόμενος μεταφραστής, ο οποίος έζησε το δεύτερο μισό του δεκάτου (Ι) αιώνος. Κυρίως ο Συμεών συνέγραψε το Μηνολόγιο, δηλαδή τους βίους των Αγίων, αφού υπέβαλε το κείμενο που διασωζόταν στην εποχή του «*εις μίαν εξ επόψεως ύφους ανάπλασιν* (μετάφραση)».

Η σημαντικότερη, όμως, μεταφραστική κίνηση ξεκίνησε τον 16ο και 17ο αιώνα, δηλαδή την περίοδο της Τουρκοκρατίας, σε βίους αγίων, αλλά και σε άλλα εκκλησιαστικά κείμενα. Το γεγονός είναι ότι αφ' ενός μεν παρατηρήθηκε και μια «*αντιμεταφραστική κίνηση*», αφ' ετέρου δε ότι η έντονη μεταφραστική κίνηση δεν άγγιζε το λειτουργικό κείμενο.

Η φιλόλογος Βασιλική-Ελένη Μελικίδου, στην διδακτορική της διατριβή με τίτλο «*Η δημώδης μετάφραση του βίου του αγίου Φιλαρέτου του ελεήμονος, συμβολή στην μεταφραστική κίνηση του 16ου και 17ου αιώνα*», κάνει ευρύτατη αναφορά στην μεταφραστική κίνηση κατά τις αρχές της Τουρκοκρατίας. Θα αναφερθούν ενδεικτικά μερικά χαρακτηριστικά σημεία που μας ενδιαφέρουν εδώ.

Κατ’ αρχάς τονίζεται ότι η χρυσή εποχή της μετάφρασης είναι η περίοδος της Αναγέννησης, η οποία «*θεωρήθηκε ως εποχή μαζικής εκλαΐκευσης*». Στον ελληνικό χώρο παρατηρήθηκε έξαρση του φαινομένου αυτού με την λεγόμενη Ελληνική «*Αναγέννηση*». Οι μεταφραστές, συνήθως, είναι Έλληνες που «*κατάγονται από Βενετοκρατούμενες περιοχές (Επτάνησα και Κρήτη)*» και «*άλλοι επέστρεψαν στην Ελλάδα από τις σπουδές τους στην Δύση, ενώ άλλοι είναι εγκαταστημένοι στο εξωτερικό*». Όσοι επιδίδονται στο μεταφραστικό έργο διαθέτουν σημαντική γλωσσική κατάρτιση, αφού «γνωρίζουν λατινικά, ιταλικά και οι περισσότεροι Αρχαία Ελληνικά».

Οι μεταφραστές μετέφραζαν «*θεολογικά έργα, ετερόδοξης και ορθόδοξης γραμματείας*», κυρίως έργα Πατέρων της Εκκλησίας, «με περιεχόμενο ασκητικό, δογματικό η ηθικό (Ιωάννη Σιναΐτη, Κλίμαξ, Μ. Βασιλείου Ασκητικοί Λόγοι κ.α.)» και διάφορα αγιολογικά έργα, καθώς επίσης και μεταφράσεις ερμηνευτικών έργων. Το σημαντικό είναι ότι «*οι μεταφραστικές απόπειρες λειτουργικών η υμνολογικών έργων είναι δειλές και λιγοστές. Οι αιτίες πρέπει να αναζητηθούν, εκτός των άλλων, στην υψηλή ποιητική αξία των κειμένων αυτών, αλλά και στις τεχνικές δυσκολίες, που είναι φυσικό να αποτρέπουν τους επίδοξους μεταφραστές*».

Η ίδια ερευνήτρια σε κείμενο με θέμα «*Η ερμηνεία της θείας Λειτουργίας, του Ιωάννη Ναθαναήλ (16ος αιών)*», αναφέρεται στο μεταφραστικό έργο του λογίου Ιερέως Ιωάννου Ναθαναήλ, που έζησε το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα, και επιδόθηκε σε ένα μεταφραστικό έργο, που είναι προδρομικό, «*αφού αναγγέλλει την λειτουργική αναγέννηση του 17ου αιώνα και είναι το πρώτο μέρος μιας σειράς ερμηνευτικών έργων για τη θεία Λειτουργία, που τυπώνεται αρκετά αργότερα*». Στην μεταφραστική αυτή κίνηση ανήκουν οι: Γαβριήλ Σεβήρος, με το έργο «Πραγματεία περί θείας Λειτουργίας» (1600), Νεόφυτος Ροδινός, με το έργο «*Σύντομον περί θείας Λειτουργίας*» (1628), Νικόλαος Βούλγαρης, με το έργο «Ερμηνεία *της θείας Λειτουργίας*» (1681) και ο Νικόδημος Αγιορείτης, με το έργο «*Περί συχνής μεταλήψεως*» (1777).

Το αξιοπρόσεκτο γεγονός είναι ότι όλοι αυτοί δεν άγγιξαν την θεία Λειτουργία, αλλά μετέφραζαν έργα περί της θείας Λειτουργίας. Συγκεκριμένα, ο Ιωάννης Ναθαναήλ «*επιλέγει να μεταφράσει ένα ράνισμα υπομνημάτων στη θεία Λειτουργία και όχι το ίδιο το κείμενό της, ευθυγραμμιζόμενος με την αντιμεταφραστική παράδοση σχετικά με τα ιερά κείμενα, την Αγία Γραφή και τα υμνογραφικά έργα. Σε ο,τι αφορά άλλωστε τη θεία Λειτουργία η μετάφραση δεν θα ήταν επαρκές βοήθημα για τους πιστούς εξαιτίας του συμβολικού χαρακτήρα των δρωμένων της*».

Έτσι ο Ιωάννης Ναθαναήλ ανθολογεί και μεταφράζει, συνθέτοντάς τα σε ένα ενιαίο κείμενο, έργα διαφόρων Πατέρων και συγκεκριμένα περί της θείας Λειτουργίας, ερμηνεύοντας τα όσα συμβαίνουν κατ’ αυτήν, όπως των Διονυσίου Αρεοπαγίτου, Γερμανού Κωνσταντινουπόλεως, Θεοδώρου Ανδίδων, Συμεών Θεσσαλονίκης και κυρίως του Νικολάου Καβάσιλα, και όχι αυτήν την ίδια την θεία Λειτουργία.

Πάντως, ο Ιωάννης Ναθαναήλ, μεταφράζοντας διάφορα ερανίσματα από Πατέρες και εκκλησιαστικούς συγγραφείς περί της θείας Λειτουργίας, «*αναγκάζεται να απιστήση στο πρωτότυπο, καταφεύγοντας στην υπεραπλούστευση του νοήματος η παραλείποντας δυσνόητα η εντελώς θεωρητικά σημεία, ενώ ορισμένες φορές, όταν συναντά ανυπέρβλητες δυσκολίες, διατηρεί αμετάφραστες λέξεις η όρους του κειμένου*».

Αυτά δείχνουν ότι, αν και στην Τουρκοκρατία, που το μορφωτικό επίπεδο του λαού βρισκόταν σε χαμηλά επίπεδα και υπήρχε τάση εκ μέρους των λογίων και ημιλογίων της εποχής να βοηθήσουν τον λαό, εν τούτοις δεν μεταφράσθηκε η θεία Λειτουργία, αλλά διάφορα ερμηνευτικά έργα περί της θείας Λειτουργίας. Αλλά και σε αυτό το μεταφραστικό έργο υπήρχαν πολλές δυσκολίες, αφού δεν μπορούσε να γίνη αποκωδικοποίηση των συμβόλων και η προδοσία κατά την μετάφραση ενεδρεύει παντού.

Είναι χαρακτηριστικό ότι οι Φιλοκαλικοί-Κολλυβάδες Πατέρες του 18ου αιώνος δεν αγγίζουν τα λειτουργικά κείμενα, παρά το ότι μετέφραζαν πατερικά και ερμηνευτικά έργα περί της θείας Λειτουργίας. Στην εποχή τους παρετηρείτο ότι «στον εκδοτικό τομέα των λειτουργικών κειμένων» γίνονταν «*αυθαίρετες παρεμβάσεις η επεμβάσεις, προσθέσεις, αλλαγές η διορθώσεις λέξεων και φράσεων και ολοκλήρων ακόμη κειμένων στα σεβάσμια αρχαία πρωτότυπα των ιερών ευχών, από τόλμη, άκρατο ζήλο και απαιδευσία*». Δεν επρόκειτο για μεταφράσεις, αλλά για παρεμβάσεις. Και όμως για την περίπτωση αυτή ο όσιος Αθανάσιος Πάριος έγραψε: «*Τις δε ην ο τούτο τολμήσας το μέγα ... τόλμημα, ώστε χείρα βαλείν ιερόσυλον, μετά τόσους αιώνας εις τας θεοπνεύστους των αγίων ευχάς; Ουδείς, οίμαι, σαφώς έχει ουδένα ειπείν. Έοικε δε τις υπό ζήλου ακρίτου και απαιδεύτου τουτί πεποιηκέναι το άτοπον*» (Αρχιμ. Νικοδήμου Σκρέττα, Η θεία Ευχαριστία και τα προνόμια της Κυριακής, κατά τη διδασκαλία των Κολλυβάδων).

Διερωτώμαι τι θα έλεγε ο όσιος Αθανάσιος Πάριος η ο άγιος Νικόδημος Αγιορείτης και οι άλλοι Κολλυβάδες Πατέρες, όχι για μερικές παρεμβάσεις λέξεων, αλλά για αντικατάσταση ολοκλήρου του πρωτοτύπου κειμένου της θείας Λειτουργίας στην νεοελληνική γλώσσα!

Πάντως, αν επικρατούσε αυτός ο σεβασμός στα λειτουργικά κείμενα κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας, που το γνωστικό επίπεδο του λαού ήταν χαμηλό, πολύ μεγαλύτερος σεβασμός απαιτείται σήμερα στα λειτουργικά κείμενα, αφού το μορφωτικό επίπεδο των Κληρικών και των λαϊκών είναι ανεβασμένο.

7. Η λειτουργική γλώσσα κατά τον Γέροντα Σωφρόνιο

Ο Γέροντας Σωφρόνιος ήταν Ρώσος στην καταγωγή, ασκήτευσε στο Άγιον Όρος και στην συνέχεια έζησε στην Γαλλία και το τελευταίο χρονικό διάστημα της ζωής του στην Αγγλία, όπου και κοιμήθηκε. Επομένως, ήταν αναγκασμένος να τελή την θεία Λειτουργία στην ελληνική, την σλαβονική, την γαλλική και την αγγλική γλώσσα.

Παρά ταύτα εκτιμούσε απεριόριστα το λειτουργικό ιδίωμα που παραδόθηκε από τους Πατέρες και σεβόταν υπερβολικά το πρωτότυπο κείμενο της θείας Λειτουργίας στην ελληνική γλώσσα. Ακόμη και την μετάφραση της θείας Λειτουργίας στην αγγλική γλώσσα την ήθελε σε ένα υψηλό γλωσσικό επίπεδο.

Είναι ενδιαφέρον να δούμε την άποψή του για την αξία του παραδεδομένου γλωσσικού ιδιώματος της θείας Λειτουργίας, όπως την διατυπώνει στο βιβλίο του «*Οψόμεθα τον Θεόν καθώς εστί*», όπου παρουσιάζει υψηλές πνευματικές εμπειρίες, πράγμα το οποίο δείχνει και την σπουδαιότητα την οποία αποδίδει στην πρωτότυπη ελληνική γλώσσα.

Στήν αρχή ενός κεφαλαίου του βιβλίου αυτού με τίτλο «*Λειτουργική γλώσσα*» κάνει λόγο για το ότι «*η ανθρώπινη γλώσσα προορίζεται για να εκφράζει πραγματικότητες διαφόρων επιπέδων*», ήτοι των φυσικών αναγκών, των αισθημάτων και παθών, της πολιτικής, της επιστήμης, της φιλοσοφίας, της ποίησης και της θείας Αποκαλύψεως, όπως εκφράζεται με την προσευχή, την θεολογία και την λατρεία. Κάθε επίπεδο γλώσσας οδηγεί τον ακροατή η τον αναγνώστη «*στον χώρο εκείνο όπου αυτή ανήκει*». Επομένως, η γλώσσα της λατρείας ανήκει σε ένα υψηλότερο επίπεδο και έχει σκοπό «*να γεννήσει στον νου και την καρδιά των προσευχομένων την αίσθηση άλλου κόσμου, του υψίστου*».

Μάλιστα σε υποσημείωση παρατηρεί ότι οι Σλάβοι, οι οποίοι για αιώνες τόσο στην λατρεία όσο και την Αγία Γραφή παρέλαβαν και χρησιμοποιούν μια «*ευλογημένη γλώσσα*», «*ουδέποτε την μεταχειρίσθηκαν για τις κατώτερες βιοτικές ανάγκες, ούτε ακόμη και γι' αυτήν την εκκλησιαστική φιλολογία*». Αυτό δείχνει την ιερότητα της γλώσσας που χρησιμοποιούμε στην λατρεία και ειδικότερα στην θεία Λειτουργία.

Παρατηρεί στην συνέχεια ότι οι Έλληνες φιλόσοφοι ανέπτυξαν σε μεγάλο βαθμό το ανθρώπινο πνεύμα, οπότε «*με τη γλώσσα παρουσίασαν την τελειότερη δυνατή μορφή εκφράσεως του ανθρωπίνου λόγου*». Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίον η Εκκλησία χρησιμοποίησε αυτήν την τελεία έκφραση «στη λατρεία επί δύο χιλιετίες». Έτσι, «*η Λειτουργία, ως το κορυφαίο μέσο αναφοράς του ανθρώπου προς τον Θεό, είναι φυσικό να έχει ως εκφραστικό όργανο την κατά το δυνατό τελειότερη γλώσσα*», η οποία «*βοηθεί τους πιστούς να διατηρούν την αίσθηση του Τελείου και συμβάλλει στην πληρέστερη δυνατή κοινωνία με Αυτόν*».

Έπειτα, η συνεχής για αιώνες χρήση της γλώσσας την οποία χρησιμοποίησαν οι άγιοι Πατέρες για να συγγράψουν τις ευχές της θείας Λειτουργίας συνετέλεσε στο να «*καθαγιασθή*» η λειτουργική γλώσσα και κατ' αυτόν τον τρόπο να γίνη ένα «*χαρακτηριστικό κατηγόρημα της ορθόδοξης λατρείας*», οπότε, εάν επιχειρηθή μια αντικατάσταση αυτού του γλωσσικού ιδιώματος, μπορεί να προξενήση και βλάβη στην ίδια την λατρεία.

Στο σημείο αυτό υποσημειώνει ένα παράδειγμα από την αγγλική γλώσσα: «*Διαφωτιστική ίσως εδώ μπορεί να θεωρηθεί και η εμπειρία από την αλλαγή της λειτουργικής γλώσσας στην Αγγλικανική εκκλησία. Η εισαγωγή απλούστερης λειτουργικής γλώσσας στη λατρεία της εν λόγω εκκλησίας άμβλυνε τη λατρευτική διάθεση των πιστών και ζημίωσε τις λατρευτικές συνάξεις*».

Η λειτουργική γλώσσα όχι μόνον χρησιμοποιήθηκε από τους Πατέρες για να εκφράση το υψηλό επίπεδο της θείας αποκαλύψεως, ούτε μόνον «*καθαγιάσθηκε*» κατά την διάρκεια των αιώνων, αλλά συγχρόνως και «*όσοι επιθυμούν να γίνουν κοινωνοί της αιωνόβιας παράδοσης του Πνεύματος, εύκολα θα βρουν τη δυνατότητα να εξοικειωθούν με τον ατίμητο θησαυρό της ιερής λειτουργικής γλώσσας, που κατά τρόπο υπέροχο προσιδιάζει στα μεγάλα μυστήρια της λατρείας*».

Θεωρεί μάλιστα ο Γέροντας Σωφρόνιος «*άτοπο*» τον ισχυρισμό ότι η λειτουργική γλώσσα, όπως είναι διατυπωμένη με την παλαιά εκκλησιαστική μορφή της, είναι ακατανόητη για τους συγχρόνους και μάλιστα εγγραμμάτους και μορφωμένους ανθρώπους. Δεδομένου δε ότι όλοι οι άνθρωποι της εποχής μας καταβάλλουν πολλές προσπάθειες για να αφομοιώσουν πολύπλοκες ορολογίες των διαφόρων επιστημών, γι' αυτό και το να μάθη ο σύγχρονος άνθρωπος λίγες λέξεις που χρησιμοποιούνται στην θεία Λατρεία και «που δεν είναι σε χρήση στην καθημερινή ζωή, είναι υπόθεση λίγων ωρών».

Οπότε, ερωτά: «*Γιατί λοιπόν αναγκάζουμε την Εκκλησία να χάσει μια γλώσσα που είναι απαραίτητη για την έκφραση υψίστων μορφών της θεολογίας και των πνευματικών βιωμάτων;*».

Καταλήγει δε σε μια κατηγορηματική διατύπωση: «*Για τους λόγους αυτούς είμαστε κατηγορηματικά πεπεισμένοι ότι είναι αναγκαία η χρήση της παραδεδομένης Λειτουργικής γλώσσας στις εκκλησιαστικές ακολουθίες· δεν υπάρχει καμιά ανάγκη αντικαταστάσεώς της από τη γλώσσα της καθημερινής ζωής, πράγμα που αναπόφευκτα θα κατεβάσει το πνευματικό επίπεδο και θα προξενήσει έτσι ανυπολόγιστη ζημία*».

Οι παρατηρήσεις αυτές του Γέροντα Σωφρονίου, ενός εμπειρικού θεολόγου και θεόπτου και που δεν ήταν Έλληνας στην καταγωγή, αλλά γνώριζε την ρωσική, την ελληνική και άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες, είναι πολύ σημαντικές και αξιοπρόσεκτες. Αν έτσι συμπεριφέρεται ένας Ρώσος εμπειρικός θεολόγος σχετικά με την ελληνική γλωσσική μορφή της θείας Λειτουργίας, πόσον μάλλον εμείς πρέπει να σεβόμασθε την λειτουργική γλώσσα;

Εκείνος γνώριζε και τα «*άρρητα ρήματα*», αλλά σεβόταν και τα «*κτιστά ρήματα*» με τα οποία μεταφέρεται η εμπειρία της αποκαλύψεως. Δεν μπορεί κανείς να παραβλέψη

τις απόψεις αυτές του Γέροντα Σωφρονίου και να συμπεριφερθή με επιπολαιότητα στο παραδεδομένο γλωσσικό ιδίωμα της θείας Λειτουργίας και της λατρείας.

Συμπεράσματα

Όλα τα ανωτέρω οδηγούν σε μερικά συμπεράσματα.

Το **πρώτον** ότι οι μεταφράσεις των βιβλικών και πατερικών κειμένων δεν είναι ευχερές έργο. Δεν αρνούμαι την «*διαγλωσσική μετάφραση*», δηλαδή την μετάφρασή τους σε ξένες γλώσσες, αλλά θεωρώ ότι απαιτούνται ιδιαίτερες γνώσεις, κυρίως ο μεταφραστής πρέπει να έχη τον νου των Αποστόλων και των Πατέρων για να καταλάβη το πνεύμα των κειμένων και στην συνέχεια πρέπει να γνωρίζη επαρκώς τις δύο γλώσσες για να μεταφέρη με ορθό τρόπο το πρωτότυπο κείμενο σε μία ξένη γλώσσα.

Αυτό πρέπει να ισχύη και στην «*ενδογλωσσική μετάφραση*», δηλαδή στην μεταφορά της αρχαίας ελληνικής γλώσσας στην νέα ελληνική γλώσσα, για να μη γίνωνται συγκρούσεις μεταξύ των Χριστιανών. Αυτό εκφράζεται με το τρίτο (3) άρθρο του εν ισχύι Συντάγματος που διαγορεύει: «*Το κείμενο της Αγίας Γραφής τηρείται αναλλοίωτο. Η επίσημη μετάφρασή του σε άλλο γλωσσικό τύπο απαγορεύεται χωρίς την έγκριση της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Ελλάδας και της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας στην Κωνσταντινούπολη*».

Το **δεύτερο** συμπέρασμα είναι ότι ακόμη και εάν η μετάφραση ενός βιβλικού κειμένου στην νεοελληνική γλώσσα έχη εγκριθή από την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος και το Οικουμενικό Πατριαρχείο, και τότε δεν πρέπει να τεθή σε λειτουργική χρήση και να αντικαταστήση το πρωτότυπο κείμενο.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Οικουμενικός Πατριάρχης κ. Βαρθολομαίος καίτοι συνεχάρη τους ειδικούς επιστήμονες που μετέφρασαν την Παλαιά Διαθήκη από το πρωτότυπο εβραϊκό κείμενο στην ελληνική γλώσσα, και εκδόθηκε από την Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, εν τούτοις δεν επέτρεψε την εισαγωγή της στην λατρεία της Εκκλησίας. Γράφει: «*Η Μήτηρ Αγία του Χριστού Μεγάλη Εκκλησία και συγχαίρει τοις εντειλαμένοις και εργασαμένοις αυτήν, θεωρούσα ταύτην ως δυναμένην ίνα*

συμβάλληται θετικώς παρά τω ευσεβεί λαώ τω έχοντι επιστημονικά ενδιαφέροντα, προς γνώσιν, κατανόησιν και οικείωσιν της αποκεκαλυμμένης από του Θεού Αληθείας, ***μη δυναμένην όμως αντικαταστήσαι την εν λειτουργική και γενικοτέρα χρήσει παρά τη Αγία ημών Ορθοδόξω Εκκλησία*** *μετάφρασιν των Εβδομήκοντα*».

Αλλά και η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος με την υπογραφή του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και Πάσης Ελλάδος κ. Ιερωνύμου που ευλόγησε την μετάφραση στην δημοτική γλώσσα των Παλαιοδιαθηκικών Αναγνωσμάτων που «*έχουν ενταχθεί στις Ιερές Ακολουθίες της Θείας Λατρείας της Εκκλησίας*», θεωρεί ότι «*προέκυψε η ανάγκη καταρτισμού* ***ενός βοηθήματος***», που «*θα συμβάλλει κατά τον καλύτερο τρόπο στον καταρτισμό και τη διακονία των πιστών*». Έτσι, η μετάφραση αυτή είναι ένα βοήθημα και όχι αντικατάσταση των αναγνωσμάτων στην πρωτότυπη γλώσσα, που έχουν ενταχθή στην θεία Λατρεία.

Το **τρίτο** συμπέρασμα είναι ότι αν αυτό ισχύη για τα βιβλικά κείμενα, πολύ περισσότερο ισχύει για τα κείμενα της θείας Λειτουργίας. Δεν επιτρέπεται μετάφραση της θείας Λειτουργίας στην νέα ελληνική γλώσσα, με την αγνόηση του Οικουμενικού Πατριαρχείου και της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος. Δεν έχει δοθή καμμιά ευλογία γι' αυτό και δεν δόθηκε καμμιά έγκριση από την Εκκλησία. Αλλά και όταν μεταφρασθή η θεία Λειτουργία στην νεοελληνική γλώσσα με την έγκριση της Εκκλησίας, και τότε θα χρησιμοποιηθή ως βοήθημα, δηλαδή θα δημοσιευθή αντικρυστά με το πρωτότυπο κείμενο και ποτέ δεν πρέπει να το αντικαθιστά για την τέλεση της θείας Λειτουργίας.

Το **τέταρτο** συμπέρασμα είναι ότι απαιτείται σεβασμός στο Μυστήριο της θείας Λειτουργίας και στο πρωτότυπο γλωσσικό ιδίωμά της και, κυρίως, χρειάζεται ερμηνευτική ανάλυση των όσων γίνονται κατά το Μυστήριο και προ παντός χρειάζεται μέθεξη του Μυστηρίου. Η μέθεξη του Μυστηρίου της θείας Ευχαριστίας δεν είναι απλή υπόθεση που συνδέεται με μια μετάφραση η απόδοση στην νεοελληνική γλώσσα, αλλά βαθύτερη πράξη. Οι Κληρικοί πρέπει να αναπτύξουν επισταμένως την λειτουργική αγωγή, να κάνουν λειτουργικά κηρύγματα και αναλύσεις, να βοηθήσουν τους πιστούς Χριστιανούς να ανεβούν στο ύψος της θείας Λειτουργίας και όχι να την κατεβάσουν στο επίπεδο της λογικής κατανόησης.

Αν κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας αυτοί, που θεωρούσαν τον εαυτό τους υπεύθυνο για την καλλιέργεια του λαού, δεν κατέφευγαν σε **λαϊκίστικες** λύσεις, αλλά αντίθετα, για να μνηνονεύσουμε και πάλι τον Ιωάννη Ναθαναήλ και τους ομοτέχνους του, επέλεγαν ο,τι πιο εκλεκτό και απαιτητικό (όπως τα έργα της πατερικής γραμματείας) για να υπηρετήσουν τον σκοπό τους, πολύ περισσότερο εμείς σήμερα θα πρέπει να αποφύγουμε τον πειρασμό, αλλά και την υποκρισία των εύκολων λύσεων, ότι δηλαδή «*δίνουμε στον λαό αυτό που θέλει*».

Το **πέμπτο** συμπέρασμα είναι ότι η μέθεξη του Μυστηρίου της θείας Λειτουργίας γίνεται με την μετάνοια, την κάθαρση της καρδιάς από τα πάθη, την ταπείνωση, την συμμετοχή σε όλη την εκκλησιαστική ζωή.

Ο Απόστολος Παύλος, αναφερόμενος στο κάλυμμα που έβαλε ο Μωϋσής, όταν κατέβηκε από το όρος, γιατί δεν μπορούσαν οι Ισραηλίτες να βλέπουν την δόξα του προσώπου του, γράφει: «*αλλ ἕως σήμερον, ηνίκα αναγινώσκεται Μωϋσής, κάλυμμα επί την καρδίαν αυτών κείται*», γιατί «*επωρώθη τα νοήματα αυτών*». Όταν όμως επιστρέψη κανείς στον Κύριο, τότε «περιαιρείται το κάλυμμα». Γι' αυτό οι πιστοί, που έχουν φθάσει στην πίστη εκ θεωρίας, όπως έγινε με τον ίδιο τον Απόστολο Παύλο, κατά τον λόγο του: «*ημείς δε πάντες ανακεκαλυμμένω προσώπω την δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι την αυτήν εικόνα μεταμορφούμεθα από δόξης εις δόξαν, καθάπερ από Κυρίου Πνεύματος*» (Β Κορ. γ , 12-18). Αυτό που γίνεται με την Παλαιά Διαθήκη και την θεωρία της δόξης του Θεού, γίνεται και με την θεία Λειτουργία.

Με αυτήν την προοπτική, οι Χριστιανοί είναι Ναός του Θεού του ζώντος. «*υμείς γαρ ναός Θεού εστε ζώντος, καθώς είπεν ο Θεός ότι ενοικήσω εν αυτοίς και εμπεριπατήσω, και έσομαι αυτών Θεός, και αυτοί έσονταί μοι λαός*» (Β Κορ. στ , 16). Η βίωση αυτής της πραγματικότητας γίνεται με ορισμένες προϋποθέσεις, τις οποίες καθορίζει ο ίδιος ο Απόστολος, όταν συνιστά: «*διο εξέλθατε εκ μέσου αυτών και αφορίσθητε, λέγει Κυριος, και ακαθάρτου μη άπτεσθε, καγώ εισδέξομαι υμάς, και έσομαι υμίν εις πατέρα, και υμείς έσεσθέ μοι εις υιούς και θυγατέρας, λέγει Κυριος παντοκράτωρ. Ταύτας ουν έχοντες τας επαγγελίας, αγαπητοί, καθαρίσωμεν εαυτούς από παντός μολυσμού σαρκός και πνεύματος, επιτελούντες αγιωσύνην εν φόβω Θεού*» (Β Κορ. στ , 17-ζ , 1).

Αν δέν τεθούμε σε αυτά τα πλαίσια, δεν μπορούμε να μεθέξουμε του μυστηρίου της θείας Οικονομίας, το οποίο βιώνεται στο μυστήριο της θείας Ευχαριστίας.

Τελικά, ο γλωσσικός τύπος της θείας Ευχαριστίας που μας παραδόθηκε, είναι και αυτός περιουσία της Εκκλησίας. Κανείς αυτόνομα και ατομικά δεν έχει δικαίωμα να τον αλλοιώση. Χρειάζεται απόλυτος σεβασμός στην θεία Λειτουργία, όπως μας παραδόθηκε, αλλά και δική μας προσπάθεια εν Χάριτι Ιησού Χριστού, για να ανεβούμε στην μέθεξη του μυστηρίου της σωτηρίας, να ανεβούμε στο όρος Σινά και στο όρος Θαβώρ της θείας Λειτουργίας και να δούμε την δόξα του Τριαδικού Θεού «*εν προσώπω Ιησού Χριστού*» (Β Κορ. δ , 6).

(Πηγή: romfea.gr 10/6/2010)

Διαβάστε περισσότερα άρθρα για την Λειτουργική Γλώσσα πατώντας εδώ

Διαβάστε περισσότερα άρθρα του σεβασμιωτάτου πατώντας εδώ